

—Նմանութիւն կայ, բայց լաւ չեմ ճանաչում,—գոռաց նա:

—Ես եկել եմ քեզնից ներողութիւն խնդրելու,—ձայն տուեց Նեխիլեղովը բարձր ձայնով, առանց ելնէջների, ինչպէս մի սերտած դաս:

Երբ նա գոռաց այդ խօսքերը, ամօթ զգաց ու յետ նայեց: Բայց իսկոյն և եթ մտածեց, որ աւելի լաւ է, որ ամաչում է, որովհետև պարտական է ամօթահար լինել: Ու բարձր ձայնով չարունակեց.

—Ես վատ կերպով, զգուշի կերպով վարուեցի քեզ հետ, ներիր ինձ:

Մասլովան, անշարժ կանգնած, չէր հեռացնում նրանից իր չիւ հայեացքը:

Նեխիլեղովը չը կարողացաւ այլ ևս խօսել ու հեռացաւ ցանցապատից, աշխատելով զսպել կուրծքը ցնցող հեկեկանքը:

Բանտապետը, այն նոյն մարդը, որ Նեխիլեղովին ուղարկել էր կանանց բաժանմունքը, ակներևաբար հետաքրքրուած նրանով, եկաւ այդ բաժանմունքը և, տեսնելով, որ նա ցանցապատի մօտ չէ, հարցրեց, թէ ինչու նա չի խօսում իր ուղած կալանաւորուն հետ: Նեխիլեղովը սրբեց քիթը և, թափահարուելով ու աշխատելով հանգիստ տեսք ունենալ, պատասխանեց.

—Ձեմ կարողանում ցանցապատի միջով խօսել, ոչինչ չի լսում:

Բանտապետը մտածեց:

—Որ այդպէս է, կարելի է մի փոքր ժամանակով նրան դուրս բերել այս կողմը:

—Մարեա Կարլովնա,—դիմեց նա վերակացուհուն.—Դուրս բերէ՛ք Մասլովային:

XLI

Մի րոպէ անցած կողքի դռնից դուրս եկաւ Մասլովան: Կակուղ քայլերով նա քիփ մօտեցաւ Նեխիլեղովին, կանգ առաւ ու յօնքերի տակից նայեց նրան: Սև խոպոպները, ինչպէս և նախանցեալ օրը, դուրս էին ցցուած գլխաշորի տակից և անառողջ, թխրիկ ու սպիտակ երեսը սիրուն էր ու բոլորովին հանդիստ. միայն պսպղան ու սև աչքերն էին առանձին կերպով փայլում ուռած կոպերի տակից:

—Կարող է՞ք այստեղ խօսել,—ասաց բանտապետը ու հեռացաւ:

Նեխիլեղովը մօտեցաւ պատի մօտի նստարանին:

Մասլովան հարցական հայեացքով նայեց բանտապետի օգնականին ու յետոյ, զարմացածի պէս վեր քաշելով ուսերը, գնաց Նեխլիւզովի յետեից դէպի նստարանը եւ նստեց նրա կողքին, շիտկելով ներքնագգեստը:

— Գիտեմ, որ ձեզ համար դժուար է ինձ ներել,— սկսեց Նեխլիւզովը, սակայն նորից կանգ առաւ, զգալով, որ արտասուքը խանգարում է,— բայց եթէ այլ եւս անկարելի է ուղղել անցածը, գոնէ այժմ ես պատրաստ եմ անել այն բոլորը, ինչ որ կարող եմ Ասացէք...

— Ի՞նչպէս գտաք ինձ,— չը պատասխանելով նրա հարցին, հարցրեց Մասլովան և՛ նայելով և՛ չը նայելով նրա վրայ իր չիւ աչքերով:

«Տէր Աստուած, Օգնիր ինձ: Խելամուտ արա, թէ ինչ պէտք է անեմ», ասում էր ինքն իրան Նեխլիւզովը, նայելով նրա դէմքին, որ այնքան փոփոխուած էր այժմ:

— Երէկ չէ միւս օրը ես երդուեալ ատենակալ էի,— ասաց նա,— երբ ձեզ դատում էին: Չը ճանաչեցիք ինձ:

— Ձէ, չը ճանաչեցի: Ժամանակ չը կար ճանաչելու Ասանք, չէի էլ նայում,— պատասխանեց նա:

— Երեխայ է եղել, ասում են,— հարցրեց Նեխլիւզովը ու զգաց, որ երեսը կարմրատակեց:

— Փառք Աստուծու, ծնուելուն պէս մեռաւ,— կարճ կերպով ու չարագին պատասխանեց Մասլովան, չուռ տալով նրանից հայեացքը:

— Ի՞նչպէս եղաւ այդ, ինչից մեռաւ:

— Ինքս էլ հիւանդ էի, քիչ մնաց մեռնէի,— ասաց նա, առանց աչքերը բարձրացնելու:

— Մօրաբոյրներս ի՞նչպէս թողեցին, որ դուք հեռանաք:

— Ո՞վ կը պահէ երեխատէր աղախին: Հէնց որ նկատեցին, իսկոյն դուրս արեցին: Ի՛հ, ինչեր եմ ասում,— ոչինչ չեմ յիշում, ամեն բան մոռացել եմ: Եղածը եղաւ վերջացաւ:

— Ձէ, դեռ չի վերջացել: Ես չեմ կարող այդ բանը այդպէս թողնել: Ուզում եմ գոնէ այժմ քաւել մեղքս:

— Քաւելու բան չը կայ. ինչ որ եղաւ՝ անց կացաւ, պըրծաւ,— ասաց նա և, Նեխլիւզովի համար բոլորովին անսպասելի կերպով, յանկարծ նայեց նրան ու անախորժ կերպով ժպտաց հրապուրիչ ու խղճուկ ժպիտով:

Մասլովան ամենևին չէր սպասում, թէ կարող է տեսնել Նեխլիւզովին, մանաւանդ այժմ և այստեղ, ուստի և նրա զաւր առաջին բողբոջները զարմացրեց նրան ու յիշեցրեց այն բանը, ինչ որ երբէք չէր յիշում: Առաջին բողբոջն նա անորոշ կերպով յի-

չեց զգացմունքներն և մտքերն ասն նոր ու հրաշալի աշխարհը, որ նրա աչքի առաջ բաց արեց իրան սիրող ու իրանից սիրուած չքնաղ պատանին, և յետոյ այդ պատանու անհասկանալի անգըթութիւնը և ասն ամբողջ շարք ստորութիւնները և տանջանքները, որոնք հետեցեցին այդ կախարդական երջանկութեանը և առաջ եկան այդ երջանկութիւնից: Յիշեց ու սիրտը կսկծաց: Բայց անկարող լինելով գլուխ հանել այդ յիշողութիւններից, նա այժմ էլ այնպէս վարուեց, ինչպէս վարուած էր միշտ, հեռու քչեց այդ յիշողութիւնները և աշխատեց սքողել նրանց անառակ կեանքի առանձին մշուշով: Առաջին բոպէին նա իր երեսակայութեան մէջ ի մի ձուլեց առջևումը նստած մարդուն ասն պատանու հետ, որին սիրում էր մի ժամանակ, բայց տեսնելով, որ սաստիկ կսկծալի է այդ, նա այլ ևս դադարեց այդ պատկերները ի մի ձուլելուց: Այժմ այդ մարդը հագուստով ու անուշաջրած մօրուքով քնքշամարմին պարոնը նրա համար այն Նեխլիւզովը չէր, որին նա սիրում էր, այլ միայն մէկը այն մարդկանցից, որոնք, պէտք ունեցած ժամանակները, օգտուում են իր նման արարածներից և որոնցից որքան կարելի է շահաւէտ կերպով պէտք է օգտուեն իր նման արարածները: Ուստի և նա հրապուրելի կերպով ժպտաց Նեխլիւզովին:

Մի փոքր ժամանակ նա լուռ մնաց, մոմտալով, թէ ինչպէս օգուտ քաղի Նեխլիւզովից:

— Առաջումանը անցել պրծել է, — ասաց նա: — Դժուարը հիմի է, որ Սիրիբը են քշում ինձ:

Եւ չրթունքները զողացին այդ սարսափելի խօսքը արտասանելիս:

— Ես դիտէի, ևս հաւատացած էի, որ դուք անմեղ էք, — ասաց Նեխլիւզովը:

— Ի հարկէ, մեղաւոր չեմ: Միթէ ևս զող եմ, աւաղակ եմ: Այստեղ ասում են, թէ ամեն բան փաստաբանից է կախուած, — շարունակեց նա: — Ասում են, պէտք է խնդիրը տալ: Բայց, ասում են, թանգ են ուզում փաստաբանները...

— Այո, անպատճառ պէտք է, — ասաց Նեխլիւզովը: — Ես արդէն դիմել եմ փաստաբանի:

— Պէտք է փողին չը խնայել ու լաւ փաստաբան բռնել, — ասաց Մասլովան:

— Ինչ որ կարելի լինի կ'անեմ:

Լռութիւն տիրեց:

Մասլովան էլի այնպէս ժպտաց:

— Ես ուզում էի ձեզնից, եթէ կարելի է... փող խնդրել: Շատ չէ... մի տասը ռուբլի, — յանկարծ ասաց Մասլովան:

— Լաւ, լաւ, — ամաչելով ասաց Նեխիլիւզովը ու ձեռքը տա-
րաւ դէպի քսակը:

Մասլովան շտապով նայեց բանտապետին, որ գնում-գալիս
էր սենեակում:

— Սրա մօտ չը տաք. երբ որ հեռանայ, այն ժամանակ
տուէք. թէ չէ կ'առնի ձեռքիցս:

Հէնց որ բանտապետը շուռ եկաւ, Նեխիլիւզովը հանեց
գրպանից քսակը, բայց մինչև տասը ռուբլիանոցը Մասլովային
տալը՝ բանտապետը նորից դարձաւ նրանց կողմը: Նեխիլիւզովը
փողը հուպ տուեց ձեռքի մէջ:

«Ի՜նչ բան է սա այժմ, մի մեռած կին միայն», մտածեց
Նեխիլիւզովը, նայելով այդ՝ մի ժամանակ համակրելի, իսկ այժմ
պղծուած թխլիկ դէմքին, որ վատ ցոլքով փայլող սև ու չիլ
աչքերով հետևում էր մի կողմից բանտապետին, միւս կողմից
նրա ձեռքի մէջ սղոռուած փողին: Եւ, այդ մտածելով, մի րոպէ
տատանման մէջ ընկաւ նա:

Այն գայթակղիչը, որ երէկ գիշեր խօսում էր նրա հոգու
մէջ, նորից սկսեց խօսել, աշխատելով, ինչպէս միշտ, դարձնել
նրա ուշադրութիւնը այն հարցից, թէ ինչ պէտք է անել, այն
հարցի վրայ, թէ ինչ դուրս կը գայ նրա արածից և ինչն է օգ-
տակար:

«Արածդ զուր կ'անցնի այդ կնոջ համար, — ասում էր այդ
ձայնը, — միայն մի քար կը կապես վզիցդ, որ ջրի տակը կը
քաշի քեզ ու թոյլ չի տալ, որ օգտակար լինես ուրիշներին»:
— Հը՞, մտածեց նա, ինչ որ կայ տամ իրան, մնաս բարև ասեմ
ու ընդ միշտ վերջ տամ այս բանին:

Բայց իսկոյն և եթ զգաց, որ այժմ, այդ րոպէին, ինչ որ
ամենակարևոր բան է կատարւում իր հոգու մէջ, որ այդ րո-
պէին իր ներքին կեանքը կարծես մի տատանուող կշեռքի վրայ
է դառնում, որ կարող է այս կամ այն կողմը թեքուել ամենա-
չնչին ճիգի չնորհիւ: Եւ նա գործ դրեց այդ ճիգը, օգնութիւն
հայցելով Այն Աստուծուց, Որին նա երէկ զգաց իր հոգու մէջ,
և Աստուած իսկոյն և եթ ներշնչեց նրան: Նա վճռեց անմիջա-
պէս ասել Մասլովային ամեն ինչ:

— Կաթիւշա, ես եկել եմ քեզնից ներողութիւն խնդրելու,
իսկ դու չը պատասխանեցիր, ներեցիր արդեօք ինձ, ներելու ես
արդեօք երբևիցէ, — ասաց նա, յանկարծ «դու»-ի անցնելով:

Մասլովան ականջ չէր դնում նրա ասածին, այլ նայում
էր մէկ նրա ձեռքին, մէկ՝ բանտապետին: Հէնց որ բանտապե-
տը շուռ եկաւ, նա իսկոյն ձեռքերը մեկնեց դէպի Նեխիլիւզովը,
վերցրեց փողը ու կոխեց գօտիի մէջ:

—Չարմանալի բաներ էք ասում,—ասաց նա, ինչպէս թուաց Նեխիլեղովին, արհամարհական ժպիտով։

Նեխիլեղովը զգում էր, որ Մասլովայի մէջ ինչ որ մի բան կայ, ուղղակի թշնամական դէպի ինքը, որ պաշտպանում է նրան այնպէս, ինչպէս որ նա կայ, և թոյլ չէ տալիս իրան թափանցել նրա սիրտը։

Բայց, զարմանալի բան,—այդ ոչ միայն հակակրօնք չէր ազդում նրան դէպի Մասլովան, այլ աւելի ևս քան առաջ՝ գրւում էր դէպի նա մի նոր ու առանձին ոյժով։ Նա զգում էր, որ ինքը պէտք է սթաիւնցնի Մասլովայի հոգին, զգում էր և այն որ սարսափելի դժուար է այդ,—բայց հէնց այդ դժուարութիւնը գրաւիչ էր նրա համար։ Նա այնպիսի բան էր զգում այժմ դէպի Մասլովան, ինչպիսի բան երբէք չէր զգացել առաջ ոչ դէպի նա, ոչ դէպի մի ուրիշը,—այնպիսի զգացմունք, որի մէջ չը կար ոչինչ անձնական բան. նա ոչինչ չէր ցանկանում Մասլովայից իր համար, այլ ցանկանում էր միայն, որ նա դադարի այնպիսի կին լինելուց, ինչպէս էր այժմ, ցանկանում էր, որ նա սթափուի և դառնայ այնպիսի էակ, ինչպէս առաջ էր։

—Ինչո՞ւ ես այդպէս խօսում, Կատիւշա 29-ը որ ես քեզ ճանաչում եմ, յիշում եմ, թէ ինչպէս էիր այն ժամանակ Պանովում...

Բայց Մասլովան տեղի չէր տալիս, չէր ուզում տեղի տալ։

—Չարժի հին դարմանը քամու տալ,—աւելի ևս կնճռուելով, ասաց նա չոր-չոր։

—Ես հինը յիշում եմ, որ քաւեմ մեղքս Կատիւշա,—սկսեց նա և ուզում էր ասել, որ ինքը կը պսակուի նրա հետ, բայց այդ ըոպէին հանդիպեց նրա հայեացքին ու այնպիսի մի սարսափելի ու կոպիտ, այնպիսի հակակրական բան կարդաց այդ հայեացքի մէջ, որ չը կարողացաւ խօսքը լրացնել։

Այդ միջոցին այցելուները սկսեցին դուրս գալ։ Բանտապետը մօտեցաւ Նեխիլեղովին և ասաց, որ տեսակցութեան ժամանակը վերջացել է։ Մասլովան վեր կացաւ ու հլու կերպով սպասում էր, թէ երբ բաց կը թողնեն իրան։

—Մնաք բարև, դեռ շատ բան ունեմ ձեզ ասելու, բայց, ինչպէս տեսնում էք, այժմ անկարելի է,—ասաց Նեխիլեղովը ու մեկնեց ձեռքը դէպի նա։—Ես էլի կը գամ...

—Կարծեմ, ինչ որ կար ասացիք...

Ասաց Մասլովան ու ձեռք տուեց նրան, բայց առանց սրը-մելու։

—Ձէ, ես կ'աշխատեմ էլի տեսնուել ձեզ հետ այնպիսի տե-

զում, ուր կարելի լինի կարգին խօսել, և այն ժամանակ կ'ասեմ ձեզ մի շատ կարևոր բան, որ պէտք է յայտնել ձեզ,—ասաց Նեխիլիզովը:

—Որ ուզում էք, եկէք,—ասաց Մասլովան, այնպէս ժրպտալով, ինչպէս ժպտում էր այն տղամարդկանց, որոնց ուզում էր դուր գալ:

—Դուք քրոջիցս էլ աւելի էք ինձ համար,—ասաց Նեխիլիզովը:

—Ձարմացք բան է,—կրկնեց Մասլովան և, գլուխը թափ տալով, գնաց ցանցապատի այն կողմը:

XLII

Նեխիլիզովը սպասում էր, որ, հէնց առաջին տեսակցութեան ժամանակ, Կատիւչան, տեսնելով նրան և իմանալով, որ զղջացել է ու ուզում է օգնել իրան, իսկոյն կ'ուրախանայ, կը խանդաղատուի և նորից առաջուան Կատիւչան կը դառնայ, բայց սարսափով տեսաւ, որ իր առջև Կատիւչան չէ, այլ միայն Մասլովան: Այդ զարմացրեց և սարսափեցրեց նրան:

Ամենից աւելի զարմացնում էր նրան այն, որ Մասլովան ոչ միայն չէր ամաչում իր վիճակից,—ոչ թէ կալանաւորուհի լինելուց (այդ բանից նա ամաչում էր), այլ նրանից, որ հասարակաց կին էր,—բայց նոյն իսկ կարծես գոհ էր այդ վիճակից ու գրեթէ պարծենում էր նրանով: Եւ սակայն ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել: Ամեն մարդ, որպէս զի մի բան անի, պէտք է իր արածը կարևոր ու կարգին բան համարի: Ուստի, ինչպիսի վիճակ էլ ունենայ մարդ, նա անպատճառ այնպիսի հայեացք կը կազմի մարդկային կեանքի մասին ընդհանրապէս, որով նրա գործունէութիւնը կարևոր ու կարգին կը թուի իրան:

Առհասարակ մարդիկ կարծում են, թէ զողը, մարդասպանը, հասարակաց կիներ, վատ համարելով իրանց արածը, պէտք է ամօթ զգան նրանից: Իսկ իրօք բոլորովին հակառակն է տեղի ունենում: Ճակատագրով և իրանց մեղք ու սխալանքներով ուրոշ դրութեան մէջ ընկած մարդիկ, որքան էլ անկանոն լինի նա, այնպիսի հայեացք են կազմում կեանքի վրայ առհասարակ, որով իրանց դրութիւնը կարգին ու յարգելի է թւում իրանց: Իսկ որպէս զի այդ կարծիքին հաստատ մնան, մարդիկ բնազդօրէն յարաբերութիւն են պահպանում միայն այնպիսի չըջանի հետ, որ նոյնպիսի հայեացք ունի կեանքի մասին և այն տեղի մասին, որ նրանք գրաւում են կեանքի մէջ: Մեզ զարմացնում է այդ բանը, երբ հարցը վերաբերում է իրանց ճարպիկութեամբ պար-

ծնցող գողերին, իրանց անառակութեամբ պարծեցող հասարակաց կանանց, կամ իրանց անգթութեամբ պարծեցող մարդասպաններին: Բայց այդ մեզ զարմացնում է միայն այն պատճառով, որ այդ մարդկանց չըջանը շատ սահմանափակ է և, որ զխաւորն է, այն պատճառով, որ մենք այդ չըջանից դուրս ենք գտնում, սակայն միթէ նոյն երևոյթը չէ, որ տեղի է ունենում, երբ հարուստները պարծենում են իրանց հարստութեամբ և զօրապետները իրանց յաղթանակներով: Մենք չենք նկատում, որ այդ մարդիկ խեղաթիւր հայեացքներ ունեն կեանքի և չար ու բարիի մասին, միայն այն պատճառով, որ այդպիսի հայեացքներ ունեցող մարդկանց չըջանը աւելի մեծ է և մենք ինքներս էլ պատկանում ենք նոյն չըջանին:

Այդպիսի հայեացք էր կազմել իր կեանքի և աշխարհիս երեսին իր գրաւած տեղի մասին նաև Մասլովան: Նա տաժանակիր աշխատանքների դատապարտուած հասարակաց կին էր, բայց, չը նայելով դրան, այնպիսի աշխարհայեացք էր կազմել իր համար, որ թոյլ էր տալիս նրան հաւանել ինքն իրան և նոյն իսկ պարծենալ ուրիշների առաջ իր գրութեամբ:

Այդ աշխարհայեացքը կայանում էր նրանում, որ առանց բացառութեան բոլոր տղամարդկանց համար,—թէ ծեր ու երիտասարդ, թէ գիմնազիստ ու գէներալ, թէ կրթուած ու անկիրթ,—ամենազլիսուոր բարիքը գրաւիչ կանանց հետ յարաբերութիւն ունենալն է, ուստի և բոլոր տղամարդիկ, թէ և ցոյց են տալիս, թէ ուրիշ գործերով են զբաղուած, բայց իսկապէս միմիայն այդ բանին են ձգտում: Իսկ ինքը մի գրաւիչ կին է, որ կարող է բաւարարութիւն տալ կամ չը տալ տղամարդկանց այդ ցանկութեան, ուստի և անկասկած կարելոր ու հարկաւոր մարդ է: Նրա ամբողջ թէ անցեալ և թէ ներկայ կեանքը հաստատում էր այդ հայեացքը:

Տաս տարուայ ընթացքում և աւեն տեղ, ուր որ եղել էր, նա տեսել էր, որ բոլոր տղամարդիկ, սկսած նեխլիւզովից ու ծերունի ստանովօյից և վերջացրած բանտային վերակացունքով, կարիք ունին իրանից, և չէր տեսել, չէր նկատել այնպիսի տղամարդիկ, որոնք կարիք չունենային իրանից: Ուստի և ամբողջ աշխարհը նա երևակայում էր իբրև մի համախմբումն կրքով բորբոքուած մարդկանց, որոնք ամեն կողմից աչք են սրել իր վրայ և ամեն տեսակ միջոցներով—խաբէութեամբ, բռնութեամբ, փողով կամ խորամանկութեամբ—աշխատում են տիրանալ իրան:

Այդպէս էր հասկանում կեանքը Մասլովան և այդ հայեացքով դուրս էր գալիս, որ ինքը ոչ թէ ամենայնաին մարդն է,

այլ ընդհակառակը մի շատ կարևոր անձնաւորութիւն: Եւ Մաս-
լովայի աչքում չը կար ուրիշ բան, որ այնքան գնահատելի լի-
նէր, որքան այդ հայեացքը, և այլապէս չէր էր կարող լինել,
որովհետև եթէ նա փոխէր իր այդ հայեացքը, կը կորցնէր այն
նշանակութիւնը, որ այդ հայեացքի համաձայն նա ունէր մարդ-
կանց մէջ: Եւ որպէս զի չը կորցնէր իր այդ նշանակութիւնը,
նա բնագոյաբար փարում էր այն մարդկանց շրջանին, որոնք
նոյնպիսի հայեացք ունէին կեանքի վրայ: Ուստի և զգալով, որ
Նեխլիւզովը ուզում է հանել նրան այդ շրջանից ու տանել ու-
րիշ աշխարհ, նա դիմադրում էր նրան, նախատեսելով, որ այն
աշխարհում, ուր ուզում էր նա տանել իրան, ինքը կորցնելու է
կեանքի մէջ իր գրաւած տեղը, որ վստահութիւն և ինքնայարգու-
մըն էր ներշնչում իրան: Նոյն պատճառով էր, որ նա հետու էր
քշում իրանից այն յիշողութիւնները, որոնք վերաբերում էին իր
պատանեկական տարիներին և Նեխլիւզովի հետ ունեցած յարաբե-
րութիւնների սկզբի շրջանին: Այդ յիշատակները չէին համա-
պատասխանում նրա այժմեան աշխարհայեացքին, ուստի և նա
բոլորովին ջնջել էր նրանց իր յիշողութիւնից կամ, աւելի ճիշտ
ասած, պահում էր նրանց անձեռնամխելի կերպով յիշողութեան
խորքերում, բայց այնպէս փակել, ծեփել էր նրանց, որ ոչ մի
անցք չէր մնացել, ինչպէս մեղուները ծեփում են մեղրապեղեցի
բները, որոնք (մեղրապեղեցիները) կարող են փչացնել մեղուների ամ-
բողջ աշխատանքը: Այդ պատճառով էլ այժմեան Նեխլիւզովը նրա
աչքում այն մարդը չէր, որին նա երբեմն սիրում էր անարատ
սիրով, այլ լոկ մի հարուստ պարոն, որից կարելի է և պէտք է
օգուտ քաղել և որի հետ կարելի էր ունենալ միայն այնպիսի
յարաբերութիւններ, ինչպէս և միւս բոլոր տղամարդկանց հետ:
«Ձէ, չը կարողացայ ասել նրան այն, ինչ որ ամենագլխա-
ւորն էր,—մտածում էր Նեխլիւզովը, այցելուների բազմութեան
հետ դիմելով դէպի բանտի դուռը:—Ես չասացի, նրան, որ
պսակուելու եմ հետը: Չասացի, բայց կ'անեմ, մտածեց նա:
Վերակացուները, դռների մօտ կանգնած, բաց էին թող-
նում այցելուներին, երկու հոգով հաշուելով նրանց, որպէս զի
ոչ մի աւելորդ մարդ դուրս չը գար բանտից կամ մնար բան-
տում: Այժմ էլ հաշուելիս խփեցին Նեխլիւզովի մէջքին, բայց
այժմ այդ ոչ միայն չը վիրաւորեց նրան, այլ և նոյն իսկ նա չը
նկատեց այդ բանը:

XLIII

Նեխլիւզովը ուզում էր փոխել իր կենցաղավարութեան

ձեր,—վարձով տալ ընդարձակ բնակարանը, արձակել ծառաներին ու տեղափոխուել հիւրանոց: Բայց Ագրաֆենա Պետրովնան ապացուցեց նրան, որ ոչ մի հիմք չը կար, որպէս զի նա փոխէր կենցաղավարութիւնը մինչև ձմեռ. ամառը ոչ ոք չէր վարձի բնակարանը, իսկ ապրելու և կահկարասիքն ու իրեղէնները պահելու համար միևնոյնն է մի որ և է տեղ պէտք էր նրան: Այնպէս որ իզուր անցան Նեխլիւզովի բոլոր ջանքերը փոփոխելու իր կենցաղավարութեան ձեր (նա ուզում էր ապրել պարզ երկպով, ուսանողի պէս): Ոչ միայն ամեն ինչ անփոփոխ մնաց, այլ և ահագին իրարանցում սկսուեց տան մէջ,—բակապանը, նրա օգնականը, խոհարարուհին ու Կօրնէյը սկսեցին հովիւն տալ, փրկուող ու թափ տալ հազար ու մի տեսակ բրդէ ու մորթէ իրեղէններ: Սկզբում դուրս էին բերում ու չուանների վրայ փռում ինչ որ չքաղցեստներ ու տարօրինակ մորթեղէններ, որ երբէք ոչ ոք չէր գործածում. յետոյ սկսեցին դուրս կրել գորգերն ու կահկարասիները, և բակապանն ու իր օգնականը, միանոտ կըսները քշած, ուժգին ու կանոնաւոր բաղխումով թափ էին տալիս այդ իրեղէնները, ու բոլոր սենեակներում նաւթալինի հոտ կանգնեց: Բակովն անցնելիս և պատուհաններից նայելիս, Նեխլիւզովը զարմանք էր զգում, թէ ինչ սարսափելի շատ են այդ բաները և որքան անկասկած կերպով անօգուտ են նրանք: «Այդ իրերի միակ գործադրութիւնը և նշանակութիւնը,—մտածում էր Նեխլիւզովը,—կայանում է նրանում, որ մարմնամարդական շարժումներ անելու առիթ տան Ագրաֆենա Պետրովնային, Կօրնէյին, բակապանին, նրա օգնականին ու խոհարարուհուն»:

«Չարժէ այժմ փոխել կենցաղավարութեանս ձեր, քանի որ Մասլովայի գործը դեռ չէ վճռուած,—մտածում էր Նեխլիւզովը,—Վերջապէս, շատ դժուար բան է այդ: Միևնոյնն է, ինքն ըստ ինքեան ամեն ինչ կը փոխուի, երբ նրան ազատեն կամ թէ քնն Սիբիր ու ես էլ հետը գնամ»:

Ֆանարին փաստարանի նշանակած օրը Նեխլիւզովը գնաց նրա մօտ: Մտնելով նրա սեփական տան հոյակապ բնակարանը, որ զարդարուած էր ահագին տունկերով ու պատուհանների զարմանալի վարագոյրներով և առհասարակ այն թանկագին կահաւորութեամբ, որ ապացոյց է շմարանայ ձեռք ընկած, այսինքն առանց աշխատանքի ստացած փողերի և պատահում է միայն անակնկալ կերպով հարստացած մարդկանց տներում, —Նեխլիւզովը ընդունարանում հանդիպեց հերթ սպասող խնդրաւորների, որոնք, ինչպէս բժիշկների ընդունարանում, վհատ-վհատ շարուել էին՝ նրանց զբաղեցնելու համար նշանակուած պատկերազարդ հանդէսներով ծանրաբեռնուած սեղանների շուրջը:

Փաստաբանի օգնականը, որ նստած էր նոյն սենեակում մի բարձր ու թեք գրասեղանի առաջ, Նեխիլեզովին ճանաչելով, մօտեցաւ նրան, բարեկց ու ասաց, որ ինքը իսկոյն կը յայտնի փաստաբանին: Բայց մինչև դռան մօտենալը, դուռը բացուեց և երևացին ինքը Ֆանարինը ու մի բոլորովին նոր հագուստով, կարմրած երեսով և խիտ բերներով կարճահասակ, թիկնաւէտ ու բաւական տարիքոտ պարոն: Նրանք բարձրաձայն ու տաք-տաք խօսում էին և երկուսն էլ աջնալիսի դէմքի արտայայտութիւն ունէին, ինչպէս ունենում են այն մարդիկ, որոնք մի րոպէ առաջ մի ձեռնտու, բայց ոչ բոլորովին կարգին գործ են արել:

— Ինքներդ էք մեղաւոր, եղբայր, — ժպտալով ասում էր Ֆանարինը:

— Մեղաւորին ով ա տուե արքայութիւն:

— Լաւ, լաւ, գիտե՞ք:

Եւ երկուսն էլ անընական կերպով ծիծաղեցին:

— Ախ, դուք էք, իշխան, համեցէք, — ասաց Ֆանարինը, տեսնելով Նեխիլեզովին, ու մի անգամ էլ գլուխ տալով հեռացող վռճառականին, ներս տարաւ Նեխիլեզովին իր առանձնասենեակը, որ կահաւորուած էր խիստ ոճով: — Խնդրեմ, ծխեցէք, — ասաց փաստաբանը, նստելով Նեխիլեզովի դիմացը և ղապելով նախընթաց գործի աջողութիւնից առաջացող ժպիտը:

— Շնորհակալ եմ: Ես եկել եմ Մատլովայի գործի համար:

— Այո, այո, այս րոպէիս: Ախ, ինչ անպիտաններն են այդ հաստաքասկները, — ասաց նա: — Տեսա՞ք հոգեւորին. մօտ 12 միլիօն կարողութիւն ունի, բայց էլի «ով ա տուե» է ասում: Որ իմանայ, թէ կարող է մի 25 — մանէթանոց պոկել ձեզնից, ատամներովը դուրս կը քաշի:

— Նա ասում է «ով ա տուե», իսկ դու ասում ես «25-մանէթանոց», — մտածում էր մինչ այդ Նեխիլեզովը, անզուսպ զգուանք զգալով դէպի այդ պոտկերես մարդը, որ իր խօսելու եղանակով ուզում էր ցոյց տալ, թէ ինքն ու Նեխիլեզովը մի բանակի մարդիկ են, իսկ եկած գործատէրերն ու միւսները՝ ուրիշ բանակի:

— Հոգիս բերանս բերեց, սարսափելի լիբը արարած է: Մի քիչ հանգստացայ ձեզ հետ խօսելով, — ասաց փաստաբանը, կարծես արդարացներով իրան, որ գործի մասին չէ խօսում: — Դէ այժմ անցնենք ձեր գործին... Ուշադրութեամբ կարդացի և «բովանդակութեանը հաւան չը կացայ», ինչպէս ասուած է Տուրգենևիկի գրուածքներից մէկում, այսինքն՝ անպէտք փաստաբան է եղել և վճռաջինջ դանդաղ տալու բոլոր առիթները ձեռքից բաց է թողել:

—Ուրեմն ի՞նչ էք վճռել:

—Այս բոլորիս: Ասացէք նրան, — դիմեց նա ներս եկած օգնականին, — որ ինչպէս ասացի, այնպէս էլ կը լինի. կարող է՝ լաւ, չի կարող՝ պէտք չի:

—Ասում է, որ համաձայն չի:

—Ուրեմն պէտք չի, — ասաց փաստաբանը և նրա ուրախ ու հեշտահոգի դէմքը յանկարծ մռայլ ու չար արտայայտութիւն ստացաւ:

—Այ, ասում են, թէ փաստաբանները առանց մատ մատի խփելու ահագին փողեր են ստանում, — ասաց նա նորից ակորժելի կերպարանք տալով դէմքին: — Մի մնանկ պարտապանի ազատեցի բողբոջին անհիմն մեղադրանքից, հիմի բողբոջ անակները վազում են ինձ մօտ: Իսկ ամեն մի այդպիսի գործ ահագին աշխատանք է պահանջում: Մենք էլ, գրողներից մէկի ասածի պէս, ամեն անգամ մի կտոր միս ենք թողնում թանաքամանի մէջ: Հա, ինչպէս ասացի, ձեր գործը կամ այն գործը, որ ձեզ հետաքրքրում է, — շարունակեց նա, — շատ վատ է տարուած, վճռարեկ գանգատի համար կարգին առիթներ չը կան, բայց այնուամենայնիւ կարելի է փորձել բեկանել տալ վճիռը, և ահա ես գրեցի գանգատը հետևեալ ձևով:

Նա վերցրեց մի գրոտած թերթ և, արագ-արագ կուլ տալով մի քանի անհետաքրքիր ձևական խօսքեր և առանձնապէս ազդու կերպով արտասանելով մնացած խօսքերը, նա սկսեց կարդալ.

«Կառավարիչ Սենատի քրէական վճռարեկ բաժանմունքին և այլն գանգատ. Այս ինչ ժամանակ կայացրած վճռով և այլն այս ինչ Մասլովան մեղաւոր է ճանաչուել Սմելկով վաճառականին թունաւորմամբ մահ պատճառելու մէջ և Քրէական Օրէնսգրքի 1454 յօդուածի հիման վրայ դատապարտուել է և այլն տաժա՜նակիր աշխատանքների և այլն»:

Նա կանգ առաւ, ակներևարար, — չը նայելով այդ բանի շատ սովորական լինելուն, — զուարճութեամբ լսելով իր գրածը:

«Այդ վճիռը այն աստիճան կարևոր դատավարական սխալների և օրինազանցութիւնների հետևանք է, — շարունակեց նա ազդու կերպով, — որ պէտք է բեկանուի: Նախ, դատական քննութեան միջոցին Սմելկովի փորոթինների հետազոտութեան արձանագրութիւնը կարդալիս նախագահը ընդհատեց ընթերցումը հէնց սկզբում» — այս մէկը:

— Իսկ չէ որ մեղադրողն էր պահանջել այդ արձանագրութեան ընթերցումը, — զարմանալով ասաց Նեխլիւդովը:

—Այդ միևնոյնն է, պաշտպանն էլ կարող էր հիմք ունենալ պահանջել նոյնը:

—Բայց այդ ոչ մի բանի պէտք չէր:

—Այնուամենայնիւ, այդ՝ առիթ է: Այնուհետեւ, Վերկորդ, —շարունակեց նա կարգալ,—այն ժամանակ, երբ Մասլովայի պաշտպանը իր ճառի մէջ, ցանկանալով բնորոշել Մասլովայի անձնաւորութիւնը, շօշափեց նրա անկման ներքին պատճառները, նախագահը կանգնեցրեց նրան այն հիման վրայ, իբր թէ պաշտպանի խօսքերը ուղղակի չեն վերաբերում գործին, մինչդեռ քրէական գործերում, ինչպէս այդ քանիցս մատնացոյց է արել Սենատը, մեղադրեալի բնաւորութեան և առհասարակ բարոյական էութեան լուսարանութիւնը առաջնակարգ նշանակութիւն ունի, թէկուզ հէնց մեղադրեալի պատասխանատուութեան ընդունակ թէ անընդունակ վիճակի մէջ գտնուած լինելու հարցը կանոնաւոր կերպով վճռելու համար», —այս էլ երկու, ասաց նա, նայելով Նելսոնի ուղիքին:

—Բայց պաշտպանը այնքան վատ էր խօսում, որ ոչինչ չէր հասկացում,—աւելի ևս զարմանալով, ասաց Նելսոնը:

—Տուտուց փաստաբան է և, ի հարկէ, ոչ մի խելք գլխին բան չէր կարողանալու ասել,—ծիծաղելով ասաց Ֆանարինը,—բայց այնուամենայնիւ առիթ է: Հա, յետոյ, Վերկորդ, իր վերջնական ճառում նախագահը, Քր. Դատավար. Կանոնագրքի 801 յօդուածի 1 կէտի դրական պահանջի հակառակ, չը բացատրեց երդուեալ ատենակալներին, թէ ինչ իրաւաբանական տարրերից է բաղկանում մեղաւորութեան հասկացողութիւնը, և չասաց նշանաց, որ նրանք իրաւունք ունեն, ապացուցուած համարելով հանդերձ այն փաստը, որ Մասլովան թոյն է տուել Սմիլկովին, այնուամենայնիւ չը մեղադրել նրան այդ բանի համար, որովհետեւ նա մտադրութիւն չի ունեցել սպանութիւն գործելու, և այդպիսով մեղաւոր ճանաչել նրան ոչ թէ քրէական եղանակ գործութեան մէջ, այլ հասարակ անզգուշութեան մէջ, որ, Մասլովայի համար անսպասելի կերպով, առաջ է բերել վաճառականի մահը»: Այս մէկը ամենից գլխաւորն է:

—Այդ մենք առանց նրա ասելուն էլ կարող էինք հասկանալ. այդ մեր սխալն է:

«Եւ վերջապէս, չորրորդը,—շարունակեց փաստաբանը,—երդուեալ ատենակալները Մասլովայի մեղաւորութեան հարցին այնպիսի ձեով են պատասխանել, որ իր մէջ ակնյայտնի հակասութիւն է պարունակում: Մասլովան մեղադրուած էր այն բանի մէջ, որ նա դիտամար թունաւորել էր Սմիլկովին բացառապէս կողոպտելու նպատակով, որ և սպանութեան միակ շար-

ժառիթն էր համարուած, իսկ երդուեալ ատենակալները իրանց պատասխանի մէջ բացատուած են կողոպտելու նպատակը և Մաս-լովայի մասնակցութիւնը գողութեան մէջ, որից ակնյայտնի երևում է, որ նրանք ուզում են բացասել նաև սպանութեան դիտարեալ լինելը և միմիայն նախագահի եզրափակիչ ճառի թերատութիւնից առաջ եկած թիւրիմացութեան շնորհիւ՝ ինչպէս հարկն է չեն արտայայտել այդ բանը իրանց պատասխանի մէջ, ուստի և երդուեալների այդ պատասխանը անպայման կերպով անհրաժեշտ էր դարձնում Քր. Դատավար. Կանոնագրքի 816 և 808 յօդուածների գործադրութիւնը, այսինքն նախագահը պէտք է երդուեալ ատենակալներին բացատրէր իրանց արած սխալը և առաջարկէր նրանց նորից խորհրդակցել ու նոր պատասխան տալ ամբաստանեալի մեղաւորութեան հարցին, — կարգաց ֆանարինը:

— Հապա ինչո՞ւ նախագահը այդ բանը չարեց:

— Ես էլ չատ կ'ուզէի իմանալ, թէ ինչո՞ւ չի արել, — ասաց ֆանարինը ծիծաղելով:

— Ուրեմն Սենատը կ'ուղղի սխալը:

— Այդ կախուած է նրանից, թէ ով կը լինի այնտեղ ատենակալ: Ուրեմն այդպէս Այնուհետև գրում ենք հետեւեալը. «այդպիսի մի պատասխան երդուեալների կողմից իրաւունք չէր տալիս դատարանին, — չարունակեց նա արագ-արագ, — ենթարկել Մասլովային քրէական պատժի, և Քր. Դատավ. Կան. 771 յօդ. 3 կէտը նրա վերաբերմամբ գործ դնելը խիստ և խոշոր խախտումն է մեր քրէական դատաւարութեան հիմնական սկզբունքների՝ վերոյիշեալ հիմքերով պատիւ ունեւմ խնդրելու և այլն և այլն, Քր. Դատավ. Կան. 909, 910, 912 կ. 2. և 928 յօդ. համաձայն, բեկանել և այլն և այլն և յանձնել այս գործը նորից քննելու նոյն դատարանի մի ուրիշ բաժանմունքի»: Այսպէս ուրեմն, այն ամենը, ինչ որ կարելի էր անել, արուած է: Բայց պէտք է անկեղծօրէն ասեմ ձեզ, որ յաջողութեան քիչ յոյս կայ: Սակայն, ամեն ինչ կախուած է Սենատի բաժանմունքի կազմից: Եթէ մարդ ունէք այնտեղ, աշխատեցէք:

— Մէկ-երկու ծանօթ ունեմ:

— Եւ որքան կարելի է շտապեցէք, թէ չէ բոլորն էլ կը ցրուեն զանազան տեղեր իրանց հէմօրօյը բժշկելու և պէտք կը լինի երեք ամիս սպասել... Իսկ եթէ այդտեղ անյաջող անցնի, մնում է մի միջոց, այն է՝ խնդիրք տալ Բարձրագոյն անունով: Այդ դէպքում էլ պատրաստ եմ առաջարկել ձեզ իմ ծառայութիւնը խնդիրք գրելու համար:

— Շնորհակալ եմ, իսկ վարձատրութիւնը:

—Օգնականս կը յանձնի ձեզ գանգատի պարզագորութիւնը ու կ'աքի ինչ որ պէտք է:

—Մի բան էլ էի ուզում հարցնել ձեզնից. դատախազը թոյլտուութեան թուղթ տուեց ինձ այն կնոջը տեսնելու, բայց բանտում ինձ ասացին, որ բացի այդ պէտք է թոյլտուութիւն ստանալ նահանգապետից, որպէս զի իրաւունք ունենամ տեսնուել հետը որոշեալ օրերից ու սենեակից դուրս: Հարկաւոր է արդեօք այդ:

—Կարծում եմ, որ հարկաւոր է: Բայց այժմ նահանգապետը այստեղ չի, և նրա պաշտօնը փոխն է կատարում: Բայց այդ այնպիսի յիմար մարդ է, որ դժուար թէ մի բան կարողանար անել հետը:

—Մալեհնիկովը չի փոխ-նահանգապետը...?

—Այո:

—Ես ճանաչում եմ նրան,—ասաց Նելսիւդովը ու վեր կացաւ, որ գնայ:

Այդ ժամանակ վազէվազ ներս պրծաւ սենեակը մի փոքրիկ, սարսափելի անձոռնի, տափակաքիթ և ոսկրոտ ու դեղնաւուն կին, փաստաբանի կինը, որ, ակներևաբար, ամենևին չէր վհատուում իր անձոռնութեան պատճառով, այլ ընդհակառակը չափից դուրս տարօրինակ զուգուած էր,—ինչ որ թաւիչէ ու մետաքսէ վառ դեղնագոյն ու կանաչ բան ունէր հագին,—ու ցանցառ մազերը խուճուճ դրած: Նա յաղթական կերպարանք ունէր, երբ ներս պրծաւ ամուսնու առանձնասենեակը մի հողի գոյն դէմքով, մետաքսապատ օձիքաւոր սիւրտուկով ու սպիտակ փողպատով երկարահասակ ու ժպտուն պարոնի հետ: Մի գրող էր այդ պարոնը, որին դէմքով ճանաչում էր Նելսիւդովը:

—Անատուր,—ասաց տիկինը, բանալով դուռը,—գնանք ինձ մօտ: Ահա Սեմեօն Իվանովիչը խոստանում է կարգաւ իր ուսանաւորը, իսկ դու պէտք է անպատճառ կարգաս Գարչինի մասին:

Նելսիւդովը ուզում էր դուրս գնալ, բայց փաստաբանի կինը փափաց մարդու հետ ու անմիջապէս դիմեց նրան.

—Խնդրեմ, իշխան, ես ձեզ ճանաչում եմ և աւելորդ եմ համարում, որ ձեզ ներկայացնեն ինձ,—համեցէք մեր գրական ցերեկոյթին: Շատ հետաքրքիր է լինելու: Անատուր հիանալի է կարդում:

—Տեսնում եք, որքան բազմատեսակ զբաղմունքներ ունեմ,—ասաց Անատուրը, ձեռքերը չոբով, ժպտալով և ցոյց տալով կնոջ վրայ, արտայայտելով այդ շարժումով, թէ անկարելի է հակառակել այդպիսի հմայիչ անձնաւորութեան:

Տխուր ու խիստ դէմքով և ամենամեծ քաղաքավարութեամբ շնորհակալութիւն յայտնելով փաստաբանի կնոջը այդ պատուի համար, Նելսլիւզովը հրաժարուեց հրաւերից, ասելով, որ չէ կարող մնալ, և դուրս եկաւ ընդունարանը:

— Ի՞նչ քրքրուանն է, — ասաց նրա մասին փաստաբանի կինը, երբ նա դուրս գնաց:

Ընդունարանում օգնականը յանձնեց Նելսլիւզովին պատրաստ խնդիրքը և վարձատրութեան վերաբերեալ հարցմունքին պատասխանեց, որ Անատոլիյ Սեմեօնովիչը 1,000 ռուբլի է նշանակել, ու աւելցրեց, թէ Անատոլիյ Սեմեօնովիչը առհասարակ այդպիսի գործեր չի վերցնում և միայն նրա համար է համաձայնել գրել:

— Ի՞նչպէս պէտք է ստորագրել խնդիրքին, ո՞վ է ստորագրելու, — հարցրեց Նելսլիւզովը:

— Ինքը մեղադրեալը կարող է, իսկ եթէ նրա համար դժուար է, կարող է հաւատարմաթուղթ տալ և Անատոլիյ Սեմեօնովիչը կը ստորագրի:

— Ձէ, կ'երթամ բանտը և իրան ստորագրել կը տամ, — ասաց Նելսլիւզովը, ուրախանալով, որ առիթ ունի որոշած օրից շուտ տեսնել Կատիւշային:

XLIV

Սովորական ժամին բանտի միջանցքներում հնչեցին վերակացունների սուլոցները, ճոնչալէն բացուեցին միջանցքների ու սենեակների դռները, թփթփային բոբիկ ոտներ ու բանտային հողաթափների կրունկները, միջանցքներով անցան աղբաթափները, լցնելով օդը գարշելի հոտով. կալանաւորներն ու կալանաւորուհիները լուացուեցին, հագնուեցին ու դուրս եկան միջանցքները ստուգման համար, իսկ ստուգումից յետոյ գնացին եռման ջուր վերցնելու թէյի համար:

Թէյի ժամանակ բանտի բոլոր սենեակներում տաք-տաք խօսում էին այն բանի մասին, որ այդ օրը երկու կալանաւորի պէտք է պատժէին ճիպոտներով ծեծելով: Այդ կալանաւորներից մէկը մի կարգին գրագէտ երիտասարդ էր, Վասիլիւմ անունով մի գործակատար, որ սաստիկ խանդոտութեան ըոպէին սպանել էր իր սիրուհուն: Նրա սենեակաւորները սիրում էին նրան, որովհետև ուրախ տղայ էր, բաց ձեռք ունէր և գլուխ չէր ծռում իշխանաւորների առաջ: Նա տեղեակ էր օրէնքներից և պահանջում էր, որ նրանք պահպանեն օրէնքը: Այդ պատճառով բանտային իշխանութիւնը չէր սիրում նրան: Երեք շաբաթ ա-

ռաջ վերակացուն ապառակ էր տուել աղբաթափներից մէկին
այն բանի համար, որ նա կեղտաշուր էր թափել նրա նոր հա-
մազգեատի վրայ: Վասիլիեվը պաշտպան էր հանդիսացել աղբա-
թափին, ասելով, որ օրէնքում չը կայ, թէ կարելի է ծեծել
կալանաւորներին: «Եւ քեզ օրէնք ցոյց կը տամ», — ասել էր վե-
րակացուն ու հայհոյել Վասիլիեվին: Վասիլիեվը խօսքի տակը
չէր մնացել: Վերակացուն ուզել էր խփել նրան, բայց Վասի-
լիեվը բռնել էր նրա ձեռքերից, պահել էր այդպէս մի երեք
րոպէ, յետոյ շուտ տուել ու դուրս գցել դռնովը: Վերակացուն
գանգատուել էր, և բանտապետը հրամայել էր կարգէր գցել
Վասիլիեվին:

Կարգէրները մի շարք մութ նկուղներ էին, որոնք դրսե-
ւից կողպուած էին նիգերով: Խաւար ու ցուրտ կարգէրում չը
կար ոչ մահճակալ, ոչ սեղան, ոչ էլ աթոռ, այնպէս որ պատ-
ժուածը նստում կամ պառկում էր կեղտոտ յատակի վրայ, ուր
նրա վրայովը ցատկոտում ու վազվզում էին առնէտներ, ո-
րոնք չափազանց շատ էին կարգէրներում և այնքան համարձակ,
որ մթութեան մէջ անկարելի էր լինում պահել նրանցից հացը:
Նրանք ուտում էին հացը կարգէրաւորների ձեռքի տակից և
նոյն իսկ յարձակւում էին նրանց վրայ, եթէ նրանք դադարում
էին իրար գալուց: Վասիլիեվը ասել էր, որ կարգէր չի գնալ,
որովհետև մեղաւոր չէ: Այն ժամանակ բռնի էին տարել նրան:
Նա սկսել էր պաշտպանուել և երկու կալանաւորներ օգնել էին
նրան դուրս պրծնելու վերակացունների ձեռքից: Բոլոր վերա-
կացուները հաւաքուել էին և, ի միջի այլոց, նաև իր ոյժով
հռչակաւոր Պետրովը: Կալանաւորներին հուպ էին տուել ու
խցկել կարգէրները: Իսկոյն և եթ իմաց էին տուել նահանգա-
պետին, թէ բանտում խռովութեան նման մի բան էր պատահել:
Թուղթ էր օտացուել, որով հրամայւում էր ճիպոտով 30 հար-
ուած տալ երկու գլխաւոր յանցաւորներին — Վասիլիեվին և
Նեպոմնեաչիյ թափառաշրջիկին:

Պատիժը պէտք է տրուէր կանանց այցելարանում:

Երեկոյից այդ յայտնի էր բանտի բոլոր ընակիչներին, և
սենեակներում տաք-տաք խօսում էին առաջիկայ պատժի մա-
սին:

Կօրաբլեւիան, Խօրօշավիան, Ֆեդօսեան ու Մասլօվան
նստած էին իրանց անկիւնում և օղին խմելուց յետոյ, որ այժմ
այլ ևս չէր պրծնում Մասլօվայի մօտ և որով նա առատ-առատ
հիւրասիրում էր իր ընկերուհիներին, կարմրած ու տաքացած՝
թէյ էին խմում ու խօսում նոյն բանի մասին:

— Նա հօ աղմուկ չի արել կամ թէ մի ուրիշ վատ բան, —

ասում էր Կօրաբլեօվան Վասիլիեվի մասին, չաքարից մանր կտորներ կրծոտելով իր պինդ ատամներով։—Նա միայն ընկերոջն էր պաշտպանում մորովհետև այժմ իրաւունք չը կայ ծեծելու։

—Ասում են լաւ տղայ է,—վրայ բերեց երկարահիւս Ֆեդօսեան, որ գլխաբաց նստած էր մի ցախի կտորի վրայ, այն տախտի դիմացը, որի վրայ դրուած էր թէյամանը։

—Լաւ կը լինէր նրան ասէիք, Միխայլօվնա,—դիմեց պահապանուհին Մասլօվային, ակնարկելով Նեխիլեզօվին։

—Կ'ասեմ։ Նա ամեն բան կ'անի ինձ համար,—ասաց Մասլօվան, ժպտալով ու գլուխը թափահարելով։

—Բայց ով գիտի նա երբ կը գայ, իսկ, ասում են, արդէն գնացել են նրանց դուրս բերելու, ասաց Ֆեդօսեան։—Սոսկալի բան է,—աւելցրեց նա, հոգոց հանելով։

—Ես մի օր տեսայ, թէ ինչպէս էին մի գիւղացու ծեծում չինական զիւանատանը։ Սկեսրայրս գործով ուղարկեց ինձ տանուտէրի մօտ. գամ ինչ տեսնեմ,—մի երկար պատմութիւն սկսեց պահապանուհին։

Նրա պատմութիւնը ընդհատուեց վերին միջանցքում լսող խօսակցութեան ձայներով ու ոտնաձայնով։

Կանայք սուս կացսն ու սկսեցին ակննջ դնել։

—Քաշ են տալիս չները,—ասաց Խօրօշավկան։—Հոգին կը հանեն հիմա։ Շատ ջիգր ունեն վրան վերակացուները, որովհետև հախներեցը գալիս է։

Վերեւում ամեն ինչ խաղաղուեց, և պահապանուհին շարունակեց իր պատմութիւնը, թէ ինչպէս ինքը վախեցել էր չինական զիւանատանը, երբ այնտեղի ցախատանը ծեծում էին գիւղացուն, և ինչպէս լեղին փորն էր ընկել իսկ Խօրօշավկան պատմեց, թէ ինչպէս էին մի անգամ մտրակներով ծեծում Շչեգլօվին ու նա ոչ մի ձայն-ծպտուն չէր հանում։ Յետոյ Ֆեդօսեան հաւաքեց թէյը, և Կօրաբլեօվան ու պահապանուհին սկսեցին կար անել, իսկ Մասլօվան, ծնկները գրկած, նստեց տախտի վրայ, տանջուելով սրտի տխրութիւնից։ Նա ուզում էր արդէն պառկել ու աչքերը խփել, երբ յանկարծ վերակացուհին կանչեց նրան, ասելով, որ այցելու է եկել նրա մօտ։

—Անպատճառ ասա մեր մասին,—ասում էր Մասլօվային Մենչօվա պառաւը, մինչ նա ուղղում էր գլխաշորը կիսով չափ պոկ եկած անդիկով հայելու առաջ,—մենք չենք այրել, այլ ինքը՝ անաստուածն է կրակ տուել, մշակն էլ տեսել է։ Թող հարցնեն, նա հոգին չի սեպնի։ Ասա թող Միտրիչին դուրս

կանչել տայ: Միտրին ամեն բան կարգին ու տեղին կը պատմի նրան. թէ չէ այս ինչ արդարութիւն է. մեզ անմեղ տեղը փակել են այստեղ, իսկ նա՝ անաստուածը ուրիշի կնոջ հետ սէր է անում ու գինետներում քէֆ քաշում:

—Անօրէնութիւն է այդ,—հաստատեց Կօրաբեօվան:

—Կ'ասեմ, անպատճառ կ'ասեմ,—պատասխանեց Մասլովան:—Ի՞նչ էք կարծում, լաւ չի լինի, որ մի քիչ էլ գցեմ համարձակ խօսելու համար,—աւելացրեց նա, աչքով անելով:

Կօրաբեօվան կէս գաւաթ օղի ածեց նրա համար: Նա քաշեց գլուխը և ամենալաւ տրամադրութեան մէջ, կրկնելով իր ասած «համարձակ խօսելու համար» բառերը և գլուխը տնտնութեան ղեկավարով ու ժպտալով, գնաց վերակացուն ու յետեից:

XLV

Նեխիլեզօվը վաղուց ի վեր սպասում էր նրան նախագաւթում:

Բանտը համեմելով, նա խփեց մուտքի դռան դանգը և տուեց օրապահ վերակացուն դատախազից ստացած թոյլտուութեան թուղթը:

—Ո՞ւմ էք ուղում:

—Ուղում եմ տեսնել Մասլովա կալանաւորուհուն:

—Այժմ չի կարելի. բանտապետը զբաղուած է:

—Գրասենեակում,—հարցրեց Նեխիլեզօվը:

—Ոչ, այստեղ, այցելարանում, պատասխանեց վերակացուն, ինչպէս թուաց Նեխիլեզօվին, չփոթուելով:

—Այսօր մի՞թէ ընդունում են:

—Չէ, առանձին գործ կայ,—ասաց նա:

—Հապա ի՞նչպէս տեսնեմ նրան:

—Այ, կը գան այստեղ, այն ժամանակ կ'ասէք: Սպասեցէք:

Այդ ժամանակ կողքի դռնից դուրս եկաւ շողջողուն երիզներով, փայլուն, պսպղան դէմքով և թութունի ծխով համակուած բեխերով մի ֆէլդֆէլէլ, որ խիստ կերպով դիմեց վերակացուն:

—Ինչո՞ւ էք ներս թողել այստեղ... Պէտք է գրասենեակը տանել...

—Ինձ ասացին, որ բանտապետը այստեղ է, ասաց Նեխիլեզօվը, զարմանալով այն անհանգստութեան վրայ, որ նկատուում էր նաև ֆէլդֆէլէլի մէջ:

Այդ ժամանակ ներսի դուռը բացուեց և ներս եկաւ Պետրովը՝ քափ ու քրտինք կտրած:

— Էլ սկի չի մոռանայ,—ասաց նա, դիմելով ֆելդֆէբէլին։

Ֆելդֆէբէլը աչքերով ցոյց տուեց Նելսլիւդովի վրայ և Պետրովը լռեց, յօնքերը կիտեց ու դուրս գնաց յետևի դռնով։

«Ո՞վ չի մոռանալու ինչո՞ւ բոլորն էլ այսպէս շիթթուած են, ինչո՞ւ ֆելդֆէբէլը աչքով նշան արեց նրան», մտածում էր Նելսլիւդովը։

— Ձի կարելի այստեղ սպասել, համեցէք գրասենեակը,— նորից դիմեց ֆելդֆէբէլը Նելսլիւդովին, և Նելսլիւդովը արդէն ուզում էր գնալ, երբ յետևի դռնովը ներս մտաւ բանտապետը, աւելի ևս շիթթուած, քան իր ստորադրեալները։ Նա անընդհատ հոգոց էր քաշում։ Նելսլիւդովին տեսնելով, նա դիմեց վերակացուին։

— Ֆիզոտով, կանանց հինգերորդ սենեակից Մասլովային դուրս բերէք գրասենեակը,—ասաց նա։

— Համեցէք,—դիմեց նա Նելսլիւդովին։

Նրանք բարձրացան մի դէք սանդուխով և մտան մի հատ պատուհան ունեցող մի փոքրիկ սենեակ, ուր դրուած էին մի գրասեղան և մի քանի աթոռներ։ Բանտապետը նստեց։

— Շատ ծանր պարտականութիւն է մեր պարտականութիւնը,—ասաց նա դիմելով Նելսլիւդովին և մի հաստ պապիրոս հանելով ծխախոտի ամանից։

— Ինչպէս երևում է, յոգնել էք,—ասաց Նելսլիւդովը։

— Առհասարակ յոգնել եմ ծառայութիւնիցս,—շատ դժուար պարտականութիւններ են։ Ուզում ես մարդու վիճակը թեթևացնել, բայց աւելի վատ է դուրս գալիս. գիշեր ցերեկ մտածում եմ, թէ ինչպէս դուրս պրծնեմ այստեղից. ծանր, շատ ծանր պարտականութիւններ են...

Նելսլիւդովը չը գիտէր, թէ ինչո՞ւմ էր գլխաւորապէս այդ պաշտօնի դժուարութիւնը իր խօսակցի համար, բայց նկատում էր, որ այսօր նա գտնուում է մի առանձին տեսակ, խղճահարութիւն զարթեցնող, վհատ ու յուսահատ տրամադրութեան մէջ։

— Այո, ես էլ կարծում եմ, որ շատ ծանր են ձեր պարտականութիւնները, ասաց նա։— Բայց որ այդպէս է, ինչո՞ւ էք կատարում այդ պարտականութիւնները։

— Ապրուստի ուրիշ միջոց չունեմ, ընտանիքի տէր եմ։

— Բայց եթէ ծանր է ձեզ համար...

— Ի՞նչ արած. այն էլ պէտք է ասեմ ձեզ, որ էլի ուժիս ներածի չափ օգուտ եմ բերում, թեթևացնում եմ ինչ որ կարող եմ։ Մի ուրիշը իմ տեղ բոլորովին ուրիշ կերպ կը վարուէր։ Հեշտ է ասել, 2,000 հոգուց աւելի են և ի՞նչ պտուղներ։

Պէտք է իմանալ վարուելու ձևը: Ինչ էլ լինի՝ Աստուծու ստեղծած են, մարդու խեղճը գալիս է: Բայց սանձերը բաց թողնել էլ չի կարելի:

Բանտապետը սկսեց պատմել կալանաւորների մէջ վերջերքը տեղի ունեցած մի կռուի մասին, որ վերջացել էր սպանութեամբ:

Պատմութիւնը ընդհատուեց Մասլովայի գալովը, որ ներս մտաւ վերակացուի յետեից:

Նեխլիւդովը տեսաւ նրան դռնում, երբ նա դեռ չէր տեսել բանտապետին: Դէմքը կարմրած էր: Նա ժիր-ժիր հետևում էր վերակացուին և անգաղար ժպտում էր, տոմսբացնելով գլուխը: Բանտապետին տեսնելով, նա վախուորած հայեացքը սկեռեց նրա վրայ, բայց իսկոյն և եթ սթափուեց և աշխոյժ ու ուրախ կերպով գիմեց Նեխլիւդովին:

— Բարև ձեզ, — ասաց նա ծոր տալով, ժպտալով ու ոչ այնպէս, ինչպէս առաջին անգամ, այլ ուժով թափ տալով նրա ձեռքը:

— Ահա բերեցի խնդիրքը, որ ստորագրէք, — ասաց Նեխլիւդովը, մի քիչ զարմացած այն աշխոյժ կերպարանքից, որով Մասլովան այսօր հանդիպեց նրան: — Փաստաբանը ահա գրել է խնդիրքը, դուք պէտք է ստորագրէք ու յետոյ կ'ուղարկենք Պետերբուրգ:

— Ինչու չէ, կը ստորագրեմ: Ինչ ուզէք կ'անեմ, — ասաց նա, պչելով մի աչքը ու ժպտալով:

Նեխլիւդովը հանեց գրպանից մի ծալած թերթ ու մօտեցաւ սեղանին:

— Կարելի է այստեղ ստորագրել, — հարցրեց Նեխլիւդովը բանտապետից:

— Արի այստեղ նստիր, — ասաց բանտապետը Մասլովային, — ահա քեզ գրիչ: Գրել գիտե՞ս:

— Մի ժամանակ գիտէի, — ասաց նա և, ժպտալով ու ներքնազգեստն ու բաճկոնի թևքը ուղղելով, նստեց սեղանի մօտ, անշնորհք կերպով բռնեց գրիչը իր փոքրիկ ու եռանդուն ձեռքով և ծիծաղելով՝ յետ նայեց Նեխլիւդովի վրայ:

Նեխլիւդովը ցոյց տուեց, թէ ինչ պէտք է գրել և որտեղ: Ուշի ուշով թաթախելով ու թափ տալով գրիչը, նա ստորագրեց իր անունը:

— Էլ ոչինչ պէտք չէ, — հարցրեց նա մէկ Նեխլիւդովին նայելով, մէկ բանտապետին և վայր դնելով գրիչը մէկ թանաքամանի մէկ թղթի վրայ:

—Ես մի քիչ բան ունեմ ձեզ հետ խօսելու,—ասաց Նելս-
լիւդօյլը, գրիչը ձեռքիցը առնելով։

—Լմե, ասացէք,—ասաց Մասլօյլան և յանկարծ լրջացաւ,
կարծես թէ մտածմունքների մէջ ընկաւ կամ քունը սկսեց տա-
նել։

Բանտապետը վեր կացաւ ու դուրս գնաց, և Նելսլիւդօյլը
մնաց նրա հետ մենակ։

XLVI

Մասլօյլային բերող վերակացուն, որ հրէական տիպի մարդ
էր՝ սպիտակող ծնօտամիրութեամբ, նստեց պատուհանի վրայ, սե-
ղանից հեռու։ Նելսլիւդօյլի համար հասաւ վճռական րոպէն։ Նա
չարունակ կշտամբում էր ինքն իրան, որ առաջին տեսակցու-
թեան ժամանակ չասաց Մասլօյլային այն, ինչ որ գլխաւորն
էր, այսինքն, որ ինքն ուզում է պսակուել նրա հետ,
և այժմ հաստատ վճռել էլ էր ասել նրան այդ։ Մասլօյլան
նստած էր սեղանի մի կողմում։ Նելսլիւդօյլը նստեց նրա դէմու-
դէմը միւս կողմում։ Սենեակում լոյս էր, և Նելսլիւդօյլը առա-
ջին անգամ պարզ տեսաւ նրա դէմքը մօտիկ տարածութիւնից
ու նկատեց աչքերի և շրթունքների շուրջը եղող խորշոմները և
աչքերի ուռածութիւնը։ Եւ սկսեց աւելի ևս խղճահարութիւն
զգալ դէպի նա, քան առաջ։

Կոթնելով սեղանի վրայ այնպէս, որ իր ասածները չը
կարողանայ լսել պատուհանում նստած վերակացուն, նա ասաց
միմիայն Մասլօյլայի համար լսելի ձայնով։

—Եթէ այդ խնդիրքից բան դուրս չը գայ, Թագաւորի ա-
նունով խնդիրք կը տանք։ Ինչ որ հնարաւոր բան կայ, կ'ա-
նենք։

—Այ եթէ առաջ մի լաւ փաստաբան լինէր... ընդհատեց
նրա խօսքը Մասլօյլան։—Թէ չէ իմ զաշտպանը տուտուցների
մէկն էր։ Մի գլուխ կօմպլիմէնտներ էր ասում ինձ,—ասաց նա
ու ծիծաղեց։—Եթէ այն ժամանակ իմանային, որ ես ծանօթ եմ
ձեզ հետ, ուրիշ բան կը լինէր։ Թէ չէ կարծում են, թէ մենք
բոլորս էլ գող ենք։

«Ինչ տարօրինակ է սա այսօր», մտածեց Նելսլիւդօյլը և
այն է ուզում էր շարունակել իր ասելիքը, որ նա նորից սկսեց
խօսել։

—Ինչ էի ուզում ձեզ ասել։ Մեղնում մի պառաւ կայ,
ամենքի բերանը բաց է մնացել վրան։ Հրաշալի պառաւ է, բայց
արի տես որ զուր տեղը բանտ են գցել իրան էլ, տղին էլ։

ամենքն էլ գիտեն, որ նրանք անմեղ են, բայց նրանց մեղաւոր են դուրս բերել, թէ կրակ են գցել, և նստացրել են: Նա լսել էր, որ ես ձեզ հետ ծանօթ եմ,—ասաց Մասլովան, պտտացնելով գլուխը ու նայելով նրա վրայ,—մէկ էլ տեսնեմ գալիս է մօտս ու ասում. ասա իրան, թող տղիս դուրս կանչի, նա ամեն բան կը պատմի: Մենչօփներ են ասում նրանց: Հօը, կ'անէք: Այնպէս հրաշալի պառաւ է, դիտէք, իսկոյն երևում է, որ մեղք չունի: Աշխատեցէք նրանց համար, հոգիս,—ասաց նա, նայելով նրան և յետոյ աչքերը ցածացնելով ու ժպտալով:

—Շատ լաւ, կ'իմանամ ու ինչ որ պէտք է կ'անեմ,—ասաց Նեխլիւզովը, աւելի ու աւելի զարմանալով նրա համարձակութեան վրայ:—Բայց ես ուզում էի խօսել ձեզ հետ իմ գործի մասին: Յիշո՞ւմ էք, ինչ ասացի ձեզ այն ժամանակ,—հարցրեց նա:

—Շատ բան խօսեցիք: Ի՞նչ ասացիք այն ժամանակ,—ասաց Մասլովան, շարունակ ժպտալով և գլուխը շուռ տալով մէկ այս կողմը, մէկ այն կողմը:

—Ես ասացի, թէ եկել եմ ձեզ խնդրելու, որ ներէք ինձ:

—Էհ ներելն ինչ է. ինչ պէտք է դուրս գայ ներելուց... աւելի լաւ է դուք...

—Թէ ուզում եմ քաւել մեղքս,—շարունակեց Նեխլիւզովը,—և քաւել ոչ թէ խօսքով, այլ գործով: Ես վճռել եմ պատկուել ձեզ հետ:

Մասլովայի դէմքի վրայ սարսափ երևաց յանկարծ: Նրա չիլ աչքերը սևեռուեցին Նեխլիւզովի վրայ և նայում էին ու չէին նայում նրան:

—Այդ ինչացու է,—ասաց նա, զայրագին կնճռուելով:

—Ես զգում եմ, որ Աստուծու առաջ պարտական եմ այդ անել:

—Ի՞նչ Աստուծու անուն էք տալիս: Բան էք ասում էլի. Աստուծո՞ւ Ի՞նչ Աստուծո՞ւ: Թող այն ժամանակը յիշէիք Աստուծուն,—ասաց Մասլովան ու, բերանը բաց արած, մնաց:

Նեխլիւզովը միայն ալժամ զգաց, որ նրա բերնից օղիի սաստիկ հոտ է փչում, ու հասկացաւ նրա գրգռութեան պատճառը:

—Հանգստացէք,—ասաց նա:

—Հանգստանալու ոչինչ չունեմ: Կարծում ես, հարբած եմ, հա՛: Շատ էլ հարբած եմ, բայց գիտեմ, թէ ինչ եմ ասում,—յանկարծվրայ տուեց նա արագ-արագ ու ամբողջ դէմքը կասկարմիր կտրեց,—ես սիրիբական եմ, իսկ դու աղա ես, իշխան ես, ինչ

բան ունես ինձ հետ: Դու գնա քո իշխանուհի օրիորդների մօտ, իսկ իմ գինը մի կարմիր տամանոց է:

— Ինչքան էլ խիստ լեզու բանացնես, էլի չես կարող այն ասել, ինչ որ ես ինքս եմ զգում,—կամաց ձայնով ասաց Նեխիլիւզօյլը, ամբողջ մարմնով դողալով,—չես կարող երեակայել, թէ որ աստիճան ինձ մեղաւոր եմ զգում քո առաջ...

— Մեղաւոր եմ զգում... զայրոյթով նրա ձեն արեց Մասլօվան:— Այն ժամանակ չէիր զգում, երբ հարիւր մանէթանոցը ճխտեցիր ձեռս, թէ առ, գնա, այս է գինդ...

— Գիտեմ, գիտեմ, բայց ինչ անեմ հիմա,—ասաց Նեխիլիւզօյլը:— Այժմ ես վճռել եմ մենակ չը թողնեմ քեզ,—կրկնեց Նեխիլիւզօյլը,—և ինչ որ ասացի կ'անեմ:

— Իսկ ես ասում եմ, որ չես անի,—ասաց Մասլօվան ու բարձր ձայնով ծիծաղեց:

— Կատիւշա,—սկսեց Նեխիլիւզօյլը:

— Հեռացիր ինձանից: Ես սիրերական եմ, իսկ դու՝ իշխան և քո տեղը չի այստեղ,—գոռաց Մասլօվան, դուրս քաշելով ձեռքը նրա ձեռքից ու բոլորովին կերպարանափոխուելով զայրոյթից:— Դու ուզում ես հոգիդ փրկել իմ միջոցով,—չարունակեց նա, շտապելով ասել այն բոլորը, ինչ որ բարձրացել էր նրա հոգու մէջ:— Այս կեանքում դու զուարճանում էիր ինձնով, այն կեանքումն էլ ուզում ես փրկուել ինձնով: Ատելի ես դու ինձ ոտից մինչև գլուխ, այդ ակնոյններովդ և ամբողջ այդ չաղ ու դարչելի դէմքովդ: Գնա, գնա, հեռացիր,—գոռաց նա, ետանդուն շարժումով ոտքի ցատկելով:

Վերակացուն մօտեցաւ նրանց:

— Ինչ ես խայտառակութիւն անում: Միթէ կարելի է այդպէս...

— Թողէք, խնդրեմ,—ասաց Նեխիլիւզօյլը:

— Ուզում եմ, որ չափը ճանաչի,—ասաց վերակացուն:

— Չէ, սպասեցէք, խնդրեմ,—ասաց Նեխիլիւզօյլը:

Վերակացուն հեռացաւ պատուհանի մօտ:

Մասլօվան նորից նստեց, աչքերը կախ գցելով և պինդ սրդմբով փոքրիկ ձեռքերի խաչ գցած մատները:

Նեխիլիւզօյլը կանգնած էր նրա զլխին ու չէր իմանում ինչ անի:

— Չես հաւատում ինձ,—ասաց նա:

— Այն որ ուզում էք պատկուել ինձ հետ,—ոչ մի ժամանակ չի լինի այդ: Կը կախուեմ ու չեմ պատկուել: Հասկացա՞ք:

— Ես այնուամենայնիւ կը ծառայեմ քեզ:

— Այդ ձեր գործն է: Միայն թէ ինձ ոչինչ պէտք չի ձեզ նից: Հաստատ բան եմ ասում ձեզ,—ասաց Մասլօվան:— Ախ,

ինչո՞ւ առ ժամանակ չը մեռայ,—աւելացրեց նա, ու սկսեց լալ աղեկտուր կերպով:

Նեխիլեղօվը չէր կարողանում խօսել. Մասլօվայի լացը նրա արտասուքն էլ բերեց:

Մասլօվան բարձրացրեց աչքերը, նայեց նրան, կարծես զարմացաւ ու սկսեց գլխաշորի ծայրով սրբել իր երեսի վրայով հոսող արտասուքները:

Վերակացուն նորից մօտեցաւ ու յիշեցրեց, որ բաժանուելու ժամանակն է: Մասլօվան վեր կացաւ:

—Դուք այժմ գրգռուած էք: Եթէ կարելի եղաւ, վաղը կը գամ: Իսկ դուք մտածեցէք,—ասաց Նեխիլեղօվը:

Մասլօվան ոչինչ չը պատասխանեց ու, առանց նրա վրայ նայելու, դուրս գնաց վերակացուի յետևից:

—Դէ հիմա քէֆ արա, աղջի,—ասաց Կօրաբլեւօվան Մասլօվային, երբ նա վերադարձաւ իրանց սենեակը:—Երևում է, թունդ է գրաւուել քեզնով. տես, քանի որ դեռ գալիս է, լաւ օգուտ քաղիր: Նա կ'ազատի քեզ, Հարուստ մարդիկ ամեն բան կարող են անել:

—Իսկ որ այդպէս է,—երգաձայն ասաց պահապանուհին:—Աղքատ մարդը որ ծովի մօտ գնայ, ծովը կը չորանայ, իսկ հարուստի սփրտը որ թռչունի կաթ էլ ուղի, ցանկութիւնը կը կատարուի: Մեզնում, հոգիս, մի յարգեոր մարդ կար, ինչ ես կարծում՝ ինչ արեց...

—Է, իմ գործի համար խօսեցիր,—հարցրեց պառաւը:

Բայց Մասլօվան ոչ մի պատասխան չը տուեց իր ընկերուհիներին, այլ պառկեց տախտի վրայ և շիւ աչքերը սենեակի անկիւնին յառած, մնաց այդպէս պառկած մինչև երեկոյ: Տանջալից աշխատանք էր կատարւում նրա հոգու մէջ: Այն, ինչ որ ասաց Նեխիլեղօվը, կանչում էր նրան այն աշխարհը, ուր նա տանջուել էր այնքան և որտեղից հեռացել էր, առանց հասկանալու նրան և ատելութիւն զգալով դէպի նա: Նա այժմ զրկուել էր այն ինքնամոռացութիւնից, որի մէջ ապրում էր վերջին տարիներս, իսկ ապրել պարզ յիշելով անցեալը՝ չափազանց ծանր էր: Երեկոյեան նա նորից օղի գնեց ու հարբեց իր ընկերուհիներին հետ:

XLVII

«Այդպէս ուրեմն, Այդպէս»,—մտածում էր Նեխիլեղօվը, դուրս գալով բանտից և միայն այժմ լիովին հասկանալով իր

ամբողջ մեղքը նթէ նա չը փորձէր քաւել իր արածը, երբէք չէր էլ զգալ այդ արածի ամբողջ յանցաւորութիւնը, և բացի այդ՝ Մասլովան էլ չէր զգալ նրա պատճառած չարիքի ամբողջ նշանակութիւնը: Միմիայն այժմ այդ բոլորը բացայայտուեց իր ամբողջ ահաւորութեամբ: Միայն այժմ նա տեսաւ, թէ ինչ էր արել ինքը այդ կնոջ հոգու հետ և այդ կինը տեսաւ, թէ ինչ էր բերել նա իր գլխին: Առաջ Նեխլիւզովը խաղում էր իր զգացմունքի հետ, հիանում էր ինքն իր վրայ և զմայլում իր զղջումով, իսկ այժմ ուղղակի սարսափ պատեց նրան: Թողնէր այդ կնոջը ու հեռանար,—նա լաւ զգում էր, որ չէր կարող այդ անել,—և սակայն չէր կարողանում նոյնպէս երևակայել, թէ ինչ կարող է դուրս գալ իր և նրա այժմեան յարաբերութիւններից:

Բանտի դռան մէջ մէկը մի տոմսակ տուեց Նեխլիւզովին: Դուրս գալուց յետոյ նա կարգաց այդ տոմսակը: Ահա թէ ինչ էր գրուած նրա մէջ մատիտով ու արագ գրով:

«Իմանալով, որ դուք, հետաքրքրուելով մի քրէական յանցաւորով, այցելում էք բանտը, ցանկացայ տեսնուել ձեզ հետ: Թոյլտուութիւն խնդրէք ինձ հետ տեսնուելու: Ձեզ թոյլ կը տան և ես շատ կարեւոր բաներ կը հաղորդեմ ձեզ ձեր հովանաւորեալի և քաղաքական յանցաւորների համար: Ձեզ երախտապարտ վերա Բոգոդուխովսկայա»:

«Բոգոդուխովսկայա: Ի՞նչ Բոգոդուխովսկայա,—մտածեց Նեխլիւզովը, որ ամբողջապէս պաշարուած էր Մասլովայի հետ ունեցած տեսակցութեան տպաւորութիւններով և առաջին րոպէին չէր կարողանում ոչ մի յիշողութիւն կապել այդ անուան ու ձեռքի հետ:—Հա,—յանկարծ մտաբերեց նա:—Այն սարկաւաղի աղջիկն է, որ արջի որսի ժամանակ ծանօթացաւ հետոս»:

Վերա Բոգոդուխովսկայան վարժուհի էր Նիժնիյ—Նովգորոդի խուլ նահանգում, ուր Նեխլիւզովը իր ընկերների հետ գնացել էր արջ որսալու: Այդ վարժուհին Նեխլիւզովից փող էր խնդրել բարձրագոյն կուրսերը գնալու: Նեխլիւզովը ուզած փողը տուել էր ու մոռացել նրա մասին: Այժմ դուրս էր գալիս, որ այդ նախկին վարժուհին բանտ էր ընկել իբրև քաղաքական յանցաւոր, և, երևի, իմանալով նրա պատմութիւնը, առաջարկում էր նրան իր ծառայութիւնները: Ի՞նչպէս թեթեւ ու պարզ էր ամեն ինչ այն ժամանակ, և ի՞նչպէս ծանր ու բարդ էր ամեն ինչ այժմ: Նեխլիւզովը կենդանի կերպով և սրտի բերկրութեամբ յիշեց այն ժամանակը և իր ծանօթանալը Բոգոդուխովսկայայի հետ: Բարեկենդաններից առաջ էր այդ, մի խուլ անկիւնում, երկաթուղու կայարանից 60 վերստ հեռու: Որսը շատ աջող էր անցել,

երկու արջ էին սպանել և ճանապարհ ընկնելուց առաջ ճաշում էին, երբ այն խրճիթի տէրը, ուր նրանք իջել էին, եկաւ ասաց, թէ սարկաւագի աղջիկը եկել է, ուզում է տեսնել իշխան Նեխլիւզովին:

— Սիրուն է, — հարցրեց որսորդներից մէկը:

— Է՛հ, ինչեր էք ասում, — ասաց Նեխլիւզովը, վերկացաւ սեղանից և, զարմանալով, թէ ինչ գործ կարող է ունենալ իր հետ սարկաւագի աղջիկը, երեսին լուրջ արտայայտութիւն տուեց ու գնաց տանտիրոջ սենեակը:

Սենեակում նրան սպասում էր թաղիքէ դիտարկ դրած ու փոքրիկ մուշտակ հագած մի ջլուտ օրիորդ, նիհար ու ագեղ դէմքով, որի մէջ լաւ էին միայն աչքերն ու կամարածն յօնքերը:

— Ահա սա է իշխանը, վերա եֆրեմովնա, — ասաց պառաւ տանտիրուհին, — ասա ինչ որ ուզում էիր: Ես կը գնամ:

— Ինչո՞վ կարող եմ ձեզ օգտակար լինել, — հարցրեց Նեխլիւզովը:

— Ես... ես... Դուք հարուստ էք ու շող էք տալիս փողերը դատարկ բաների համար, որսորդութեան համար: Ես գիտեմ, — սկսեց օրիորդը՝ սաստիկ չփոթուելով, — իսկ ես միայն մի բան եմ ուզում, ես ուզում եմ օգտակար լինել ուրիշներին, և սակայն ոչինչ չեմ կարող անել, որովհետև ոչինչ չը գիտեմ:

— Ես ի՞նչ կարող եմ անել այդ բանում:

— Ես վարժուհի եմ, բայց ուզում եմ գնալ կուրսերը, սակայն ինձ չեն թողնում: Այսինքն թողնում են, բայց միջոց չունենք: Տուէք ինձ միջոցներ, ես կ'աւարտեմ ուսումս ու յետոյ յետ կը տամ ձեզ ձեր փողը:

Նրա աչքերը չիտակ մարդու աչքեր էին ու բարի, և նրա դէմքի ամբողջ արտայայտութիւնը, և՛ վճռական, և՛ երկչոտ, այնքան սրտաշարժ էր, որ Նեխլիւզովը, ինչպէս շատ անգամ պատահում էր նրան, յանկարծ մտաւ օրիորդի դրութեան մէջ, հասկացաւ նրան ու խղճաց:

— Ես կարծում եմ, վատ բան է, որ հարուստ մարդիկ արջեր են սպանում ու գիւղացիներին հարբացնում: Միթէ չեն կարող բարի գործ կատարել: Ինձ միմիայն 80 ոտբլի է հարկաւոր: Բայց եթէ չէք ուզում, ինձ համար միենոյն է, — ասաց նա բարկութեամբ, իր համար աննպաստ կերպով բացատրելով այն յամառ ու լուրջ հայեացքը, որ Նեխլիւզովը յառել էր նրա վրայ:

— Ընդհակառակը, ես շատ չնորհակալ եմ, որ դուք ինձ առիթ էք տալիս...

Երբ օրիորդը հասկացաւ, որ նա համաձայնում է, կարմրեց ու լռեց:

— Այս բոլորիս կը բերեմ, — ասաց Նեխիլեզօվը:

Նա դուրս եկաւ սրահը և այնտեղ պատահեց իր ընկերներին մէկին, որ ականջ էր դնում նրանց խօսակցութեանը: Առանց պատասխանելու ընկերների կատակներին, նա պայտասակից հանեց փողը ու տարաւ տուեց օրիորդին:

— Խնդրեմ, խնդրեմ, շնորհակալութիւն մի արէք: Ե՛ս պէտք է ձեզնից շնորհակալ լինեմ:

Նեխիլեզօվը հաճոյք էր զգում այժմ այդ բոլորը յիշելիս. հաճոյք էր զգում, յիշելով, ինչպէս քիչ մնաց կռուէր իր ընկեր օֆիցէրի հետ, որ ուղում էր վատ կատակի նիւթ դարձնել այդ, ինչպէս միւս ընկերը իր կողմն անցաւ և այդ պատճառով ինքն ու նա աւելի մօտ ընկերացան, ինչպէս ամբողջ որսորդութիւնը յաջող էր և ուրախ, և ինչպէս լաւ էր զգում նա ինքն իրան, երբ գիշերը վերադառնում էին դէպի երկաթուղու կայարանը: Երկձի սահնակների շարանը նեղ շաւիղով անաղմուկ սլանում էր մերթ բարձր, մերթ ցած անտառների մէջով, որոնց ձիւնակալած եղևինները ճկում էին ձիւնի ծանրութեան տակ: Խաւարի մէջ երբեմն-երբեմն որսորդներին մէկը կ'պննում էր իր անուշաբոյր պապիրոսը և փայլեցնում կրակի կարմիր բոցը: Որսի տեղը գտնող Օսիպը, ծնկնահան խրուելով ձիւնի մէջ, վազում էր սահնակից սահնակ, նստում կառապանի մօտ ու պատմում եղջերուների մասին, որոնք այժմ թափառում են խորունկ ձիւների միջով ու կրծում ծառերի կեղևները, և արջերի մասին, որոնք իրանց խոր որջերում ֆնչացնում են այժմ իրանց ջերմ շունչը օդանցքի միջով:

Նեխիլեզօվը յիշեց այդ բոլորը և ամենից աւելի այն երջանիկ զգացմունքը, որ առաջանում էր նրա մէջ իր առողջութեան, ոյժի և անհոգութեան գիտակցութիւնից: Թռչերը ուռչում, պրկում էին կիսամուշտակը ու ներս չնշում սառնամանի օդը, սահնակի ձիակամարները դիպչում էին ծառերի ճիւղերին ու թափ տալիս ձիւնը դէմքերի վրայ, մարմինը տաք էր, երեսը՝ զով, և հոգին ազատ հոգսերից, խղճի խայթոցներից, ահից ու ցանկութիւններից: Ի՞նչ լաւ էր այն ժամանակ, իսկ այժմ: Տէր Աստուած, սրբան կսկծալից ու ծանր էր այդ բոլորը:

XLVIII

Միւս առաւօտ զարթնելով, Նեխլիւդովը յիշեց այն բոլորը, ինչ որ եղել էր նախընթաց օրը, և սարսափեց:

Բայց, չը նայելով այդ սարսափին, նա աւելի ևս հաստատ, քան առաջ երբեքիցէ, վճռեց շարունակել սկսածը:

Այդ՝ պարտականութեան գիտակցութեան զգացմունքով նա դուրս եկաւ տանից ու գնաց Մասլեննիկովի մօտ, որպէս զի թոյլտուութիւն խնդրէր այցելելու բանտում, բացի Մասլովայից, նաև այն Մենչովա պառաւին ու նրա տղային, որոնց համար խնդրել էր նրան Մասլովան. բացի դրանից, նա ուզում էր թոյլտուութիւն խնդրել տեսնուելու նաև Բօգոդուխովսկայայի հետ, որը կարող էր օգտակար լինել Մասլովային:

Նեխլիւդովը վաղուց էր ճանաչում Մասլեննիկովին, զօրագնդում եղած ժամանակից: Մասլեննիկովը այն ժամանակ նրանց գնդի գանձապահն էր: Այդ մի վերին աստիճանի բարեհոգի ու ճշտակատար օֆիցէր էր, որ աշխարհումս ոչինչ չը գիտէր և չէր էլ ուզում իմանալ իր գնդից դատ: Այժմ նա կառավարիչ էր դարձել և զօրագունդը փոխարինել էր նահանգով ու նահանգական վարչութեամբ: Նա պսակուել էր մի հարուստ ու ժիր կնոջ հետ, որ և ստիպել էր նրան զինուորական ծառայութիւնից անցնել քաղաքացիականի:

Կինը ծիծաղում էր մարդու վրայ և գգում նրան, ինչպէս իր ձեռնասուն անասունի: Նեխլիւդովը անցեալ ձմեռ մի անգամ եղել էր նրանց տանը, բայց այնքան անհետաքրքիր էր թուացել նրան այդ ամուսնական զոյգը, որ այնուհետև այլ ևս ոչ մի անգամ չէր գնացել մօտները:

Մասլեննիկովը ամբողջապէս փայլեց ուրախութիւնից, տեսնելով Նեխլիւդովին: Նրա գէմքը էլի այնպէս գէր էր ու կարմիր, կազմուածքը՝ յաղթանդամ և հագուստը՝ հիանալի, ինչպէս և զինուորական ծառայութեան ժամանակ: Այնտեղ այդ հագուստը մի՛ միշտ մաքուր, վերջին մօդայի համեմատ ուսերն ու կուրծքը քիփ հուպ տուած համազգեստ էր կամ զինուորական ամենօրեայ զգեստ, իսկ այժմ այդ՝ վերջին մօդայով կարուած քաղաքացիական զգեստ էր, որ նոյնպէս քիփ հուպ էր տալիս նրա կուշտ մարմինը և դուրս գցում լայն կուրծքը: Նա վիցմունդերով էր: Չը նայելով տարիքներ ի տարբերութեանը (Մասլեննիկովը քառասունի մօտ էր), նրանք «դու»-ով էին խօսում իրար հետ:

—Այ այդպէս, չնորհակալ եմ, որ եկար: Գնանք կնոջս մօտ:

լաւ է, ես էլ նիստից առաջ մի տաս րոպէ ունեմ ազատ Գիտեմ, որ նահանգապետը այստեղ է, գնացել է: Ես եմ կառավարում նահանգը,—ասաց նա հաճոյքով, որը չէր կարողանում ծածկել:

—Ես գործով եմ եկել քո մօտ:

—Ի՞նչ գործ,—յանկարծ, կարծես իրան հաւաքելով, հարցրեց Մասլեննիկովը վախեցած ու մի քիչ խիստ ձայնով:

—Բանտում մի կալանաւոր կայ, որի վիճակը ինձ շատ հետաքրքրում է (բանտ խօսքից Մասլեննիկովի դէմքը աւելի եւս խիստ արտայայտութիւն ստացաւ), և ես կ'ուզէի տեսակցել նրա հետ ոչ ընդհանուր այցելարանում, այլ գրասենեակում և ոչ միայն որոշ օրերին, այլ աւելի յաճախ: Ինձ ասացին, որ այդ քեզնից է կախուած:

—Ի հարկէ, mon cher (սիրելիս), ես ամեն ինչ պատրաստ եմ անել քեզ համար,—ասաց Մասլեննիկովը, երկու ձեռքով շօշափելով նրա ծնկները, կարծես ուզելով դրանով մեղմացնել իր վեհութիւնը,—այդ կարելի է, բայց, պէտք է քեզ ասեմ, որ ես խալիֆ եմ միայն մի ժամով:

—Ուրեմն կարող ես թոյլտուութեան թուղթ տալ ինձ այդ կալանաւորուհու հետ տեսակցելու համար:

—Կի՛ն է քեզ հետաքրքրող կալանաւորը:

—Այո:

—Ինչո՞ւ համար են նրան նստացրել:

—Թունաւորման համար: Բայց անկանոն կերպով է դատաւարտուած:

—Այ քեզ մեր գովական արդար դատարանը, ils n'en font point d'autres *),—չեմ իմանում ինչու, ասաց նա ֆրանսերէն:

—Ես գիտեմ, որ դու համաձայն չես ինձ հետ, բայց ինչ արած, c'est mon opinion bien arrêtée **),—աւելացրեց նա, յայտնելով մի կարծիք, որ այդ տարուայ ընթացքում մի քանի անգամ տարբեր-տարբեր ձևերով կարդացել էր մի խաւարամիտ, պահպանողական լրագրում:—Ես գիտեմ, դու սղատամիտներից ես:

—Ձը գիտեմ, աղատամիտ եմ թէ չէ,—ժպտալով ասաց Նիկիլիզովը, որ միշտ զարմանում էր այն բանից, որ ամենքը իրան որոշ կուսակցութեան անդամ էին համարում և ազատամիտ անուանում՝ միմիայն այն պատճառով, որ նա, որ և է մարդու դատելիս, ասում էր, թէ պէտք է նախ և առաջ այդ մարդուն խօսեցնել, թէ բոլոր մարդիկ հաւասար են դատարանի

*) Դրանց (երդուեալ դատաւորների) վճիռները միշտ պղպէտ են լինում:

**) Այդ իմ հաստատ կարծիքն է:

առաջ և թէ չը պէտք է ծեծել ու տանջել առհասարակ մարդկանց և մանաւանդ նրանց, որոնք դեռ չեն դատապարտուած:—
Չը գիտեմ, ազատամիտ եմ ես թէ ոչ, բայց գիտեմ, որ այժմեան դատարանները, որքան էլ վատ լինեն նրանք, այնուամենայնիւ աւելի լաւ են, քան առաջուան դատարանները:

— Իսկ ո՞ւմ ես փաստաբան վարձել:

— Դիմեցի Ֆանարինին:

— Ախ, Ֆանարինին,— կնճռուելով ասաց Մալեննիկովը, յիշելով, թէ ինչպէս անցեալ տարի այդ Ֆանարինը իրան, դատարանում հարց ու փորձի ենթարկելով իբրեւ վկայի, ամենամեծ քաղաքավարութեամբ ծաղրի առարկայ էր դարձրել կէս ժամ շարունակ:

— Ես քեզ խորհուրդ չէի տալ գործ ունենալ նրա հետ: Ֆանարինը— c'est un homme taré *),

— Մի ուրիշ ինչդիրք էլ ունեմ քեզինց,— ասաց Նելիլիւզովը, ուշք չը դարձնելով նրա ասածին:— Շատ վաղուցուանից ես ծանօթ եմ մի վարժուհի օրիորդի հետ. սաստիկ ողորմելի արարած է և այժմ նոյնպէս բանտումն է: Ուզում է տեսնուել հետս: Կարող ես նաև նրան տեսնելու թոյլտուութիւն տալ, չէ:

Մալեննիկովը փոքր ինչ թեքեց գլուխը ու սկսեց մտածել:

— Քաղաքական յանցաւոր է:

— Այո, այդպէս ասացին ինձ:

— Պէտք է իմանաս, որ քաղաքականների հետ տեսնուելու իրաւունք տրոււմ է միայն ազգականներին, բայց ես քեզ կը տամ ընդհանուր թոյլտուութիւն: Je sais que vous n'abuserez pas **)... Ինչպէս է քո այդ protégée—ի (հովանաւորեալի) անունը... Բօգօղո՛ւսօվսկայա... Elle est jolie ***)?

— Hideuse ****).

Մալեննիկովը չմահաւանութեամբ թափ տուեց գլուխը և մօտենալով սեղանին, արագ-արագ գրեց տպած վերնագիր ունեցող թղթի վրայ. «Այս տոմսը ցոյց տուող իշխան Դմիտրիյ Իվանովիչ Նելիլիւզովին թոյլ եմ տալիս բանտի դրասենեակում տեսակցութիւն ունենալ կալանաւորուհի Մալօվայի, ինչպէս նաև ֆէլդշէրուհի Բօգօղու՛սօվսկայայի հետ,— վերջացրեց նա ստորագրութեան տուտը երկարացնելով:

— Այ կը տեսնես, թէ ինչ կարգ ու կանոն է տիրում այն-

*) Փշացած մարդ է:

**) Գիտեմ, որ ի չարը չէք գործ դնի:

***) Սիրո՞ւն է:

****) Ալլանդակ:

տեղ, իսկ կարգ պահել այնտեղ շատ դժուար է, որովհետեւ բոլորովին վրէժն է, բայց ես այնուամենայնիւ խիստ հսկում եմ և սիրում եմ այդ գործը, Կը տեսնես, շատ լաւ է այնտեղ նրանց դրութիւնը և իրանք էլ գոհ են: Միայն թէ պէտք է մարդ իմանայ նրանց հետ վարուելու ձևը: Այ, օրինակ, նորերս մի անախորժ դէպք եղաւ, անհնազանդութիւն: Մի ուրիշը իմ տեղ իբր խռովութիւն կ'ընդունէր այդ և շատերին կ'անբարտաջնէր: Բայց այժմ շատ լաւ անցաւ գործը: Մի կողմից հոգատարութիւն է պէտք, միւս կողմից՝ անյողդողդ իշխանութիւն,—ասաց նա, սղմելով շապկի ոսկեկոճակ և պինդ թեքի մէջից երևացող սպիտակ ու թխիկ բռունցքը, որի մատին փայլում էր փերուզադարձ մատանին,—հոգատարութիւն և անյողդողդ իշխանութիւն:

—Այդ ես չը գիտեմ,—ասաց Նելսիւդօլը,—երկու անգամ գնացել եմ այնտեղ, երկու անգամն էլ սարսափելի ծանր տպաւորութիւն եմ ստացել:

—Գիտես ինչ, Շատ լաւ կ'անես, եթէ մօտիկ ծանօթանաս կոմսուհի Պասէկի հետ,—շարունակեց խօսքով ընկած Մալեննիկօլը,—նա բոլորովին նուիրուել է այդ գործին: Elle fait beaucoup de bien *) . Նրա չնորհիւ է գուցէ, որ ինձ,—առանց կեղծ համեստութեան պիտի ասեմ,—յաջողեց փոփոխել այնտեղ ամեն ինչ, և այնպէս փոփոխել, որ ոչ միայն չը կան այն սարսափելի բաները, որ կային առաջ, այլ և ուղղակի շատ լաւ են զգում իրանց՝ կալանաւորները: Այ ինքդ կը տեսնես: Ինչ վե՛վարեցում է Ֆանարինին, ես անձամբ չեմ ճանաչում նրան, ասեմք, իմ հասարակական դիրքի չնորհիւ, մենք ընդհանուր բաներ չենք էլ կարող ունենալ, բայց, պէտք է ասեմ, որ նա միանգամայն վատ մարդ է, և բացի այդ այնպիսի բաներ է թոյլ տալիս իրան ասել դատարանում, այնպիսի բաներ...

—Ուրեմն շատ չնորհակալ եմ,—ասաց Նելսիւդօլը, վերցնելով թոյլտուութեան թուղթը, և մնաս բարև արեց իր նախկին ընկերոջ հետ, առանց լսելու նրա խօսքի շարունակութիւնը:

—Հապա կնոջս մօտ չես գնայ:

—Ձէ, ներիր, այժմ ժամանակ չունեմ:

—Ի՞նչպէս կարելի է. նա ինձ չի ների այդ բանը,—ասում էր Մալեննիկօլը, ճանապարհ դնելով իր նախկին ընկերոջը մինչև սանդուխների առաջին գաւիթը, ինչպէս նա ճանապարհ էր դնում ոչ առաջնակարգ, այլ երկրորդական կարևորութիւն ունեցող մարդկանց, որոնց թուին էր դասում և Նելսիւդօլին:

—Ձէ, խնդրում եմ, մօտիկ գոհէ մի բոպէով:

*) Շատ բարիքներ է անում նա:

Բայց Նեխիլեղովը անդդդուելի մնաց և այն ժամանակ, երբ լաքէյն ու դռնապանը վաղէվազ մօտեցան իրան՝ վերաբերուն ու գլխարկը տալու և բանալու դուռը, որի մօտ դրսեից կանգնած էր մի փողոցապան օստիկան, նա ասաց Մասլեննիկովին, որ այժմ ոչ մի կերպ չի կարող:

—Որ այդպէս է, խնդրեմ, հինգշաբթի եկ մեզ մօտ: Կնոջս ընդունելութեան օրն է այդ: Ես կ'ասեմ իրան, —գոռաց նրան սանդուխների վերեից Մասլեննիկովը:

XLIX

Նոյն օրն և եթ Մասլեննիկովի մօտից ուղղակի բանտը դնալով, Նեխիլեղովը քայլերն ուղղեց դէպի բանտապետի ծանօթ բնակարանը: Լսուած էին նոյն վատ դաշնամուրի հնչիւնները, բայց այս անգամ դաշնակահարը նուագում էր ոչ թէ Լիստի րապսօդիան, այլ Կլէմէնտիի էտիւդները, թէև էլի առաջուան պէս արտասովոր կերպով ուժգին, որոշակի ու արագ: Աղախինը, որի աչքը էլի կապած էր, բանալով դուռը, ասաց, որ կապիտանը տանն է, առաջնորդեց Նեխիլեղովին իրանց փոքրիկ հիւրասենեակը, ուր կային մի բազմոց, մի սեղան և բրդէ գործուած անձեռոցիկի վրայ դրուած մի մեծ լամպ, որի վարդագոյն թղթէ լուսամբիովը խանձուել էր մի կողմից: Շուտով դուրս եկաւ գլխաւոր բանտապետը տանջուած ու տխուր դէմքով:

—Խնդրեմ, նստէք, ինչ կը կամենայիք, —ասաց նա, մայր գցելով իր համազգեստի միջին կոճակը:

—Նոր՝ փոխ նահանադպետի մօտ էի և ստացայ այս թոյլտըւութեան թուղթը, —ասաց Նեխիլեղովը տալով նրան թերթը, —Ես կ'ուզէի տեսնել Մասլովային:

—Մասլովային, —հարցրեց բանտապետը, լաւ չը լսելով դաշնամուրի աղմուկի շնորհիւ:

—Մասլովային:

—Այո, այո:

Բանտապետը վեր կացաւ ու մօտեցաւ այն դռանը, որի յետեից լսում էին Կլէմէնտիի գեղգեղանքները:

—Մարուսեա, չեմ կարող գոնէ մի բոպէ սպասել, —ասաց նա ախպիսի ձայնով, որից երևում էր, որ աղջկայ երաժշտութիւնը նրա կեանքի խաչն էր կազմում, —մարդ չի կարողանում ոչինչ լսել:

Դաշնամուրը լռեց, լսուեց դժգոհ ոտնաձայն, և մէկը ներս նայեց դռան արանքով:

Բանտապետը, կարծես թեթևացումն զգալով երաժշտու-

թեան այդ ընդհատումից, կպցրեց թոյլ թուփունից շինած մի-հաստ պապիրոս, մի հատ էլ առաջարկեց Նեխիլեղովին: Նեխիլեղովը հրաժարուեց:

— Մասօլային...

— Մասօլային այսօր անյարմար է տեսնել, — ասաց բանտապետը:

— Ինչո՞ւ:

— Այնպէս. դուք ինքներդ էք մեղաւոր, — ասաց բանտապետը, փոքր ինչ ժպտալով. — Իշխան, ինչո՞ւ էք նրա ձեռքը փող տալիս: Եթէ ուզում էք, տուէք ինձ: Ամբողջապէս իրանը կը լինի: Թէ չէ երէկ դուք երեւի փող էք տուել նրան, նա էլ այդ փողով օղի է ձեռք գցել, — չենք կարողանում այդ անիծած բանը արմատախիլ անել այստեղից, — ու այսօր հարբել է, և սաստիկ թունդ է հարբել, մինչև անգամ գժութիւններ է անում:

— Մի՞թէ:

— Հաստատ բան եմ ասում, նոյն իսկ ստիպուած եղայ խիստ միջոյններ ձեռք առնել. տեղափոխեցի մի ուրիշ սենեակ: Հանգիստ բնաւորութեան տէր կ'լին է, բայց դուք իրան փող մի տուէք: Ուրիշ տեսակ մարդիկ են այստեղ:

Նեխիլեղովը վառ կերպով յիշեց երէկուանը և նորից սարսափ զգաց:

— Իսկ քաղաքական յանցաւոր Բօգոդուխովսկային կարելի է տեսնել, — հարցրեց Նեխիլեղովը մի փոքր լռելուց յետոյ:

— Ինչո՞ւ չէ, այդ կարելի է, — ասաց բանտապետը. — Դու ինչ ես անում այստեղ, — դիմեց նա իր հինգ, վեց տարեկան աղջկան, որ մտել էր սենեակը և գալիս էր նրա կողմը, զլուխը այնպէս ծռած, որ աչքը չը հեռացնի Նեխիլեղովից. — Տես, վայր կ'ընկնես, — ասաց նա, ժպտալով այն բանի վրայ, որ երեխան իր առջևը չը նայելով, սայթաքեց, ոտը դէմ առաւ դորդին ու ինքը վազէվազ մօտեցաւ հօրը:

— Ուրեմն, եթէ կարելի է, ես կ'երթամ նրան տեսնելու:

— Կարելի լինելու կարելի է, — ասաց բանտապետը, գրկելով երեխային, որ շարունակում էր նայել Նեխիլեղովին. — Գուցէ...

Բանտապետը վեր կացաւ և քնքշաբար հեռացնելով իրանից երեխային, դուրս եկաւ նախասենեակը:

Հէնց որ նա հագաւ կապած աչքով աղախնի տուած վերարկուն ու ոտը դռնիցը դուրս դրեց, ձեռաց էլի սկսուեցին կլէմէնտի գեղգեղանքները:

— Կօնսէրմատօրիայունն էր սովորում, բայց այնտեղ կարգ կանոն չը կայ: Մեծ ձիւղ ունի սակայն, — ասում էր բանտապետը սանդուխներով իջնելիս. — Ուզում է կօնցէրտներ տալ:

Բանտապետն ու Նեխիլեղովը մօտեցան բանտին, Դոնակը, բանտապետի մօտենալուն պէս, ձեռաց բացուեց, Վերակացուները, ձեռները քունքերին դրած, ուղեկցում էին նրան աչքերով: Նախագաւթում նրանց հանդիպեցին ածիլուած կիսազրլուխներով չորս կալանաւորներ, որոնք ինչ-որ հեղուկով լի մի աման էին տանում: Բանտապետին տեսնելուն պէս՝ նրանք բոլորն էլ կուշ եկան, իսկ մէջներից մէկը առանձնապէս կծկուեց ու մռայլ կերպով կիտեց յօնքերը, որոնց տակից պսպղացին սև աչքերը:

— Ձիւքը, ի հարկէ, պէտք է կատարելագործել, տաղանդը չը պէտք է թաղել. բայց, միւս կողմից, փոքրիկ բնակարանում շատ ծանր է տանել այդ բանը, — չարունակեց բանտապետը իր խօսակցութիւնը, առանց ամենևին ուշք դարձնելու այդ կալանաւորների վրայ, ու Նեխիլեղովի հետ գնաց հաւաքարանը, յոգնած-յոգնած քաշ տալով ոտները:

— Ում էէք ուզում տեսնել, — հարցրեց բանտապետը:

— Բօգօղուխօվսկայային:

— Այն որ աշտարակո՞ւմն է, Պէտք է ուրեմն սպասէք, — ասաց բանտապետը:

— Իսկ չի կարելի մինչ այդ տեսնուել Մենշօվների հետ. մայր ու տղայ են և կալանաւորուած են հրկիզութեան համար:

— Այն որ 21-րդ սենեակո՞ւմն է, ինչու չէ, կարելի է դուրս կանչել:

— Իսկ չի կարելի Մենշօվին իր սենեակումը տեսնել:

— Ձեզ համար աւելի հանգիստ կը լինի հաւաքարանում:

— Ձէ, ինձ համար հետաքրքրական կը լինէր սենեակումը տեսնել:

— Այ թէ հետաքրքրական բան էք դտել:

Այդ միջոցին կողքի դռնից դուրս եկաւ մի ֆրանտ օֆիցէր, որ բանտապետի օգնականն էր:

— Իշխանին տարէք Մենշօվի սենեակը, 21-րդ համարը, — ասաց բանտապետը իր օգնականին, — իսկ յետոյ՝ դրասենեակը, իսկ ես այն միւսին դուրս կը կանչեմ: Ի՞նչպէս է անունը:

— Վերա Բօգօղուխօվսկայա, — ասաց Նեխիլեղովը:

Բանտապետի օգնականը մի չպարած բխիւրով չիկահեր ու ջահէլ օֆիցէր էր, որ ծաղկեայ օդըկօլօնի հոտ էր տարածում իր շուրջը:

— Համեցէք, — դիմեց նա Նեխիլեղովին՝ արտորժելի փալտով:

— Ինչպէս երևում է, հետաքրքրուած էք մեր բանտով:

— Այո, և բացի այդ, հետաքրքրուած եմ նաև այդ կալա

նաւորով, որ, ինչպէս ինձ ասել են, բոլորովին անմեղ տեղն է ընկել բանտը:

Օգնականը թօթուեց ուսերը:

— Այդ պատահում է երբեմն, — հանդիստ կերպով ասաց նա, քաղաքավարութեամբ թողնելով, որ հիւրը առաջ ընկնի լախ ու գարշահոտ միջանցքը մտնելիս: — Բայց շատ անգամ էլ սուտ են ասում: Համեցէք:

Սենհակների դռները բաց էին և մի քանի կալանաւորներ միջանցքումն էին: Հաղիւ նկատելի կերպով գլուխ տալով վերակացուներին և խեթ-խեթ նայելով կալանաւորներին, որոնք կամ պատերի տակ կուչ գալով անցնում էին դէպի իրանց սենհակները կամ թէ, ձեռները ձիգ կախ գցած ու զինուորավարի աչքերով ուղեկցելով իշխանաւորին, կանգնում էին դռների մօտ, — օգնականը առաջնորդեց Նելսիւդովին այդ միջանցքով մինչև մի ուրիշ միջանցք, որ առաջինի ձախ կողմումն էր գտնւում և կողպուած էր երկաթէ դռով:

Այդ միջանցքը աւելի նեղ ու մութ էր և աւելի ևս գարշահոտ, քան առաջինը: Նրա երկու կողմից երևում էին կողպէքով կողպած դռների շարքեր: Դռները կէս վերջօրանոց տրամագծով ծակեր ունէին, որոնք բանտում աչք են կոչւում: Միջանցքում ոչ ոք չը կար, բացի տխուր ու խորշոմած դէմքով ծերունի վերակացուից:

— Ո՞ր սենհակումն է Մենչովը, — հարցրեց օգնականը վերակացուից:

— Ութերորդում ձախ կողմից:

— Իսկ սրանց մէջ բռնուածներ կան, — հարցրեց Նելսիւդովը:

— Բոլորի մէջն էլ կան, բացի մէկից:

L

— Կարելի է ներս նայել, — հարցրեց Նելսիւդովը:

— Ինչու չէ, — արտօնեց ժպիտով ասաց օգնականը ու ըսկընց ինչ որ հարցնել վերակացուից: Նելսիւդովը նայեց ծակերից մէկի մէջ. ներսը մի բարձրահասակ ու փղբրիկ սև միւրուքաւոր ջահէլ մարդ, միմիայն փոխնորդ հագած, յետ ու առաջ էր քայլում: Խշխշոց լսելով դռան մօտ, նա յետ նայեց, խոփոռուեց ու շարունակեց քայլել:

Նելսիւդովը նայեց մի ուրիշ դռան ծակով. նրա աչքը հանդիպեց մի ուրիշ, վախուորած խոշոր աչքի, որ միւս կողմից նայում էր ծակի միջով. Նելսիւդովը շտապով հեռացաւ նայե-

լով մի երրորդ դասն ծակով, նա տեսաւ մի շատ փոքրահասակ մարդու, որ քնած էր մահճակալի վրայ, ամբողջապէս կուչ եկած ու գլուխը խալածովը ծածկած: Չորրորդ սենեակում նրա տած էր մի լայնեղան ու գունատ մարդ, գլուխը ցած կախ գցած ու արմուկները ծնկներին յենած: Ուտնաձայն լսելով, այդ մարդը գլուխը վեր բարձրացրեց ու նայեց: Ամբողջ դէմքի վրայ, մանաւանդ մեծ-մեծ աչքերում, երևում էր յուսահատ թախիժի արտայայտութիւն: Նա, ակներեաբար, չէր հետաքրքրւում իմանալ, թէ ով է նայում իր սենեակը: Ով որ ուզում է նայէր, միննոյն է, երևում էր, որ նա ոչ ոքից ոչ մի լաւ բան չէր սպասում: Նեխիւղովը սարսափ զգաց, նա դադարեց սենեակների մէջ նայելուց ու մօտեցաւ Մենչովի 21-րդ սենեակին: Վերակացուն բաց արեց կողպած դուռը: Մի ջանէլ, երկարավիզ ու միանոտ մարդ, բարի ու կլոր աչքերով ու փոքրիկ միտուքով, կանգնած էր մահճակալի մօտ ու վախուճորած դէմքով նայում էր ներս մտնողներին, շտապ-շտապ հազնելով խալածը: Նեխիւղովի վրայ առանձնապէս սաստիկ տպաւորութիւն գործեցին այդ բարի ու կլոր աչքերը, որոնք հարցական ու անարեւելուած հայեացքով մէկ նրան էին նայում, մէկ վերակացուն, մէկ էլ օգնականին:

— Այ այս պարոնը ուզում է քեզնից հարցնել քո գործի մասին:

— Շատ չնորհակալ եմ:

— Հա, ինձ պատմել են ձեր գործի մասին, — ասաց Նեխիւղովը, անդնելով սենեակի խորքը և կանգնելով վանդակապատ ու կեղտոտ պատուհանի մօտ, — այժմ ես կ'ուզէի ձեր բերանից լսել, թէ ինչպէս է եղել այդ:

Մենչովը նոյնպէս մօտեցաւ պատուհանին ու իսկոյն և եթ սկսեց պատմել, սկզբում՝ վախվիսելով, շուտ-շուտ նայելով օգնականին, յետոյ՝ հետզհետէ աւելի ու աւելի համարձակ կերպով: Իսկ երբ օգնականը դուրս եկաւ սենեակից միջանցքը ու սկսեց այնտեղ ինչ որ հրամաններ տալ, նա բոլորովին սիրտ առաւ: Այդ պատմութիւնը իր ոճով և եղանակով ամենասովորական ու կարգին գիւղացի պատանու պատմութիւն էր, և Նեխիւղովին սաստիկ տարօրինակ էր թւում, որ ինքը այդ պատմութիւնը լսում էր բանտում և անարգութեան հազուստ հագած կալանաւորի բերանից: Նեխիւղովը ականջ էր դնում ու միննոյն ժամանակ դիտում էր և՛ ցածիկ մահճակալը՝ յարդէ ներքնակով, և՛ պատուհանը՝ երկաթէ հաստ վանդակով, և՛ կեղտոտ, նամակալած ու քամուած պատերը, և՛ բանտային ռանգմաններ ու խալած հագած այդ խեղճ ու այլալերպուած գիւ-

դադու ողորմելի դէմքն ու կերպարանքը, ու նրա սիրտը լցում էր հետզհետէ աւելի ու աւելի տխրութեամբ և նա չէր ուզում հաւատալ, թէ ճիշտ է այդ բարենոյի մարդու պատմածը, — չէր ուզում հաւատալ, որովհետև սարսափելի էր կարծել, որ մարդիկ կարող են ձերբակալել և, կալանաւորի խալաթ հագցնելով, բանտը նստացնել մի մարդու, որ ոչնչից ոչինչ չի արել և որին դեռ իրանք, այդ մարդիկ անիրաւութիւն են արել: Եւ սակայն, աւելի ևս սարսափելի էր կարծել, թէ այդ բարենոյի դէմքով մարդու պատմութիւնը, որ այնքան անկեղծ էր թւում, սուտ ու հնարած բան էր: Պատմութիւնը կայանում էր նրանում, որ նրա պատկուցուց շատ չանցած՝ օղբվածառը գլխահան էր արել կնոջը ու ձեռքիցը խլել: Խնդճ մարդը արդարութիւն էր փնտռել ամեն տեղ: Ամեն տեղ էլ օղբվածառին արդարացրել էին: Մի անգամ նա բռնի կերպով տուն էր վերադարձրել կնոջը, բայց կինը փախել էր միւս օրը: Այն ժամանակ նա գնացել ու պահանջել էր իր կնոջը: Օղբվածառը ասել էր, թէ կինը այնտեղ չի (թէ և ինքը տեսել էր նրան ներս մտնելիս), ու հրամայել էր հեռանալ: Նա չէր հեռացել: Օղբվածառն ու իր ծառան նրան այնքան ծեծել էին, որ արիւնլուայ էին արել, իսկ միւս օրը կրակ էր ընկել օղբվածառի տունը: Խնդճին ու իր մօրը մեղադրել էին, թէ նրանք են եղել կրակ գցողը, թէ և նա ոչնչից տեղեակ չէր և այդ ժամանակ քաւորի մօտ էր եղել:

— Ընչո՞ւ է ասում, որ դու չես եղել կրակ գցողը:

— Մտքովս անգամ չի անցել, աղա՛ Սյդ անաստուածը անպատճառ ինքը կրակ տուած լինի: Ասում են, ապահովագրած է եղել տունը: Իսկ յետոյ ինձ ու մօրս վրայ են գցել, ասում են, թէ մենք սպառնացել ենք նրան: Մեղքս ինչ ծածկեմ, այն անգամ սիրտս չը համբերեց, ուշուեց տուեցի, բայց կրակ դցելուց տեղեկութիւն չունեմ: Կրակը սկսուած ժամանակը իսկի այնտեղ էլ չէի: Յետոյ դիտմամբ այնպէս են սարքել, թէ այդ այն օրն է եղել, երբ ես ու մայրս այնտեղ էինք: Ինքն է այրել, որ ապահովագրութեան փողը ստանայ, ու յետոյ մեր վրայ է գցել:

— Մի՞թէ:

— Աստուած է վկայ, աղա՛ Ոտներդ եմ ընկել, — նա ուզում էր չոքել, բայց Նեխլուդովը բռնեց ու չը թողեց: — Պրծալքը այս բանից, անմեղ տեղը կորչում եմ, — շարունակեց նա: — Ու յանկարծ նրա այտերը ջղաձգուեցին, լացն եկաւ ու քշտելով խալաթի թեւը՝ սկսեց աչքերը սրբել կեղտոտ չապկի թեւով:

— Վերջացրի՞ր, — հարցրեց օգնականը:

—Այո՛ւ Ուրեմն մի՛ վհատուէք, ինչ որ կարելի է՝ կ'անեմ,—
ասաց Նեխիլուդօյլը ու դուրս եկաւ։ Մենչօյլը մնացել էր դռան
մէջ կանգնած, այնպէս որ, երբ վերակացուն փակեց սենեակը,
դուռը կպաւ նրան։ Մինչ վերակացուն դուռը կողպում էր,
Մենչօյլը նայում էր դռան ծակովը։

LI

Յետ դառնալով լայն միջանցքով (ճաշի ժամանակն էր և
սենեակները բաց էին), բաց դեղնագոյն խալաթներ, կարճ ու
լայն վարտիքներ և բանտային ոտնամաններ հագած կալանա-
ւորներ լի միջով, որոնք ագահաբար նայում էին նրան, Նեխիլու-
դօյլը զգում էր տարօրինակ զգացմունքներ, և՛ կարեկցութիւն
դէպի բանտում նստածները, և՛ չը գիտեմ ինչու, ամօթ, ամօթ,
որ ինքը այդպէս հանդիստ կերպով դիտում է նրանց։

Միջանցքներից մէկում մէկը, ոտնամանները թփթփացնե-
լով, վազ տուեց, մտաւ մի սենեակ և այնտեղից դուրս եկան մի
խումբ մարդիկ ու, գլուխ տալով Նեխիլուդօյլին, կանգնեցին նրա
ճանապարհի վրայ։

—Ձերդ բարեճննդութիւն, չը գիտեմ, ինչպէս ասեմ, հրա-
մայեցէք, որ մեր բանը վճռեն։

—Ես իշխանաւոր չեմ, ես ոչինչ չը գիտեմ։

—Միևնոյնն է, ասացէք իշխանաւորներին կամ ում կ'ու-
զէք,—ասաց վրդովուած ձայնը։—Ոչինչ մեղք չունենք ու եր-
կրորդ ամիսն է, ինչ զուր տեղը տանջում ենք։

—Ի՞նչպէս, ինչու,—հարցրեց Նեխիլուդօյլը։

—Այնպէս, բռնել են ու գցել բանտը։ Երկրորդ ամիսն է
ինչ նստած ենք, բայց չենք իմանում, թէ մեր մեղքն ինչ է։

—Ճիշտ է, պատահումնք է,—ասաց բանտապետի օգնա-
կանը,—անցաթուղթ չունէին, բռնել էինք, որ իրանց նահանգը
ուղարկէինք, բայց այնտեղի բանտը այրուել էր և նահանգա-
կան վարչութիւնը գրել էր մեզ, որ չուղարկենք։ Մենք էլ այդ
պատճառով ուրիշ նահանգներից ով որ կար իրանց տեղերն ու-
ղարկեցինք, իսկ սրանց պահում ենք։

—Ի՞նչպէս, հէնց միայն այդ պատճառով,—հարցրեց Նեխի-
լուդօյլը, կանգ առնելով դռան մէջ։

Կալանաւորական խալաթ հագած 40 հոգույց բաղկացած
բաղմութիւնը չրջապատեց Նեխիլուդօյլին ու բանտապետի օգ-
նականին։ Միանգամից սկսեցին խօսել մի քանի հոգիւ—Օդնա-
կանը կանգնեցրեց նրանց։

—Թող մէկը միայն խօսի մէջներեցդ։

Մէջներեցը առաջ եկաւ մի բարձրահասակ ու վայելչատես գիւղացի, որ կը լինէր մօտ յիսուն տարեկան։ Նա բացատրեց Նեխլիւդօվին, որ իրանց բոլորին էլ աքսորել են ու բանտը դրել անցաթուղթ չունենալու պատճառով։ Բայց իսկապէս իրանք բոլորն էլ անցաթուղթ ունէին, միայն թէ մօտ երկու շաբաթ ժամանակները անցել էր։ Ամեն տարի այդպէս պատահում էր ու ոչինչ չէին ասում, բայց այս անգամ բռնել են ու երկու ամիս է, ինչ եղեռնագործների պէս պահում են բանտում։

—Մենք բոլորս քարտաշ ենք, արհեստաւորների մի ընկերութիւնից։ Ասում են, մեր նահանգական քաղաքում բանտը այրուել է։ Մենք ինչ մեղաւոր ենք այդ բանում։ Աստուծու անունով աղաչում ենք, խեղճ եկէք մեր վրայ, մի ճար արէք։

Նեխլիւդօվը լսում էր և գրեթէ չէր հասկանում այդ վայելչատես ծերունու ասածները, որովհետեւ նրա ուշադրութիւնը ամբողջապէս գրաւել էր մի մեծ, մուգ-մոխրագոյն ու բազմոտանի ոջիլ, որ սողում էր վայելչատես քարտաշի երեսի մազեւրի արանքին։

—Ի՞նչպէս։ Միթէ հէնց դրա համար, — ասաց Նեխլիւդօվը, դիմելով բանտապետի օգնականին։

—Այո, իսկապէս պէտք էր դրանց ուղարկել ու հաստատել իրանց բնակութեան տեղում, — ասաց օգնականը։

Հէնց որ օգնականը վերջացրեց խօսքը, բազմութեան մէջից առաջ եկաւ մի փոքրիկ մարդուկ, նոյնպէս կալանաւորի խալաթ հագած, ու սկսեց, տարօրինակ կերպով ծռմռելով բերանը, խօսել այն բանի մասին, որ իրանց այդտեղ անմեղ տեղը տանջում են։

—Ծներից վատթար... սկսեց նա։

—Դէ, դէ, բերանդ շատ մի շաղ տուր, լեզուդ մի քիչ կարճ պահի, թէ չէ գիտես...

—Ի՞նչ պէտք է գիտենամ, — յուսահատ կերպով ասաց փոքրիկ մարդուկը։ — Որ և է մեղք կայ մեր վրայ։

—Սոսւ, — գոռաց իշխանաւորը, և փոքրիկ մարդուկը լռեց։

«Այս ինչ բաներ են», ասում էր ինքն իրան Նեխլիւդօվը, որին ուղեկցում էին դռներից դուրս նայող ու միջանցքում հանդիպող կալանաւորների հարիւրաւոր աչքեր և որ այնպէս էր զգում իրան, կարծես թէ՝ իբր պատժուած՝ անցնում է զինուորային երկու շաբթի արանքով և երկու կողմից հարուածներ են իջեցնում գլխին։

—Միթէ, յիշաւի, բանտում պահում են բոլորովին անմեղ մարդկանց, — ասաց Նեխլիւդօվը, երբ նա ու բանտապետի օգնականը դուրս եկան միջանցքից։

—Ուրիշ ճար չը կայ, Ասենք, շատ բան էլ սուտ են ասում: Իրանց որ լսէք, բոլորն էլ անմեղ են,—ասաց բանտապետի օգնականը:

—Բայց սրանք հօ ոչ մի բանում մեղաւոր չեն:

—Դրանց համար խօսք չունեմ: Բայց առհասարակ շատ փշայած մարդիկ են: Առանց խստութեան անկարելի է: Այնպիսիները կան մէջները, որ Աստուած փրկի, ազատի: Այ հէնց երէկ ստիպուած էինք երկուսին պատժել:

—Ի՞նչպէս պատժել,—հարցրեց Նեխլիւզովը:

—Հրամայել էին ճիպոտներով ծեծել...

—Բայց չէ որ մարմնական պատիժները օրէնքով վերացուած են:

—Իրաւունքներից զրկուածների համար վերացուած չեն: Դրանց կարելի է:

Նեխլիւզովը յիշեց այն բոլորը, ինչ որ տեսել էր երէկ, սրահում սպասելիս, և հասկացաւ, որ պատիժը տեղի էր ունեցել հէնց այն ժամանակը, երբ ինքը սպասում էր, ու նրան առանձին սաստիկութեամբ պաշարեց այն հետաքրքրութեան, թախիծի, տարակուսանքի և բարոյական, գրեթէ ֆիզիկականի փոխարկուող, զգումների խոռոչ զգայմունքը, որ առաջ էլ երբեմն տիրում էր նրան, բայց երբէք այդպէս սաստիկ չէր լինում:

Ականջ չը դնելով բանտապետի օգնականի խօսածին ու չը նայելով իր շուրջը, նա շտապ-շտապ դուրս եկաւ միջանցքից ու դիմեց դէպի գրասենեակը: Բանտապետը միջանցքումն էր: Նա, ուրիշ գործով զբաղուելով, մոռացել էր դուրս կանչել Բօգոլեփօսկայային և յիշեց իր խոստումը միայն այն ժամանակ, երբ Նեխլիւզովը մտաւ գրասենեակը:

—Այս բոլորիս կ'ուղարկեմ նրա յետևից: Մի քիչ նստեցէք այստեղ,—ասաց նա:

LI

Գրասենեակը երկու սենեակից էր բաղկացած: Առաջին սենեակում, ուր երկու կեղտոտ պատուհաններ կային ու մի մեծ ու դուրս պրծած վառարան, որի ծեփը շատ տեղ պոկուել էր, մի անկիւնում դրուած էր մի մեծ չափիչ՝ կալանաւորների հասակը չափելու համար, մի անկիւնում էլ կախուած էր Բրիստոսի մեծ պատկերը: Այդ առաջին սենեակում կանգնած էին մի քանի վերակացունքի, Իսկ միւս սենեակում մօտ քսան հոգի տղամարդիկ ու կանայք, պատերի երկարութեամբ և առանձին

խմբերով կամ զոյգերով նստած, խօսում էին ցած ձայնով՝ Պատուհանի մօտ դրուած էր մի գրասեղան։

Բանտապետը նստեց գրասեղանի մօտ և առաջարկեց Նեխիլեզովին՝ կողքին դրուած աթոռը։ Նեխիլեզովը նստեց ու սկսեց դիտել սենեակում գտնուող մարդկանց։

Ամենից առաջ նրա ուշադրութիւնը գրաւեց մի կարճ ժակէտով ու դուրեկան դէմքով երիտասարդ, որ, կանգնած մի սնայօն ու արդէն տարիքով կնոջ առաջ, տաք-տաք խօսում էր նրա հետ, ձեռները շարժելով։ Նրանց կողքին նստած էր մի կապոյտ ակնոցաւոր ծերունի, որ բռնած մի կալանաւորական խալաթ հագած ջահէլ կնոջ ձեռքից, անշարժ լսում էր նրա պատմածը։ Մի րէպիւստ փոքրիկ տղայ դէմքի սառած ու վախ-ուորած արտայայտութեամբ նայում էր ծերունուն, առանց աչքը նրանից հեռացնելու։ Նրանցից ոչ հեռու, անկիւնում, նստած էր սիրահարուածների մի զոյգ, — մի կարճ մազերով ու եռանդոտ դէմքով չիկաներ, սիրունատես ու բոլորովին ջահէլ աղջիկ, մօղային հագուստով, և մի նուրբ դիմագծերով ու գանգուր մազերով դեղեցիկ պատանի, գուտապէրչէ բաճկոնով։ Նրանք, անկիւնում նստած, քչիչում էին իրար հետ, ակներկաբար, հալուելով սէրից։ Իսկ սեղանին ամենից մօտիկ նստած էր մի ալեգարդ ու սեւազգեստ կին, անշուշտ մի մայր։ Նա աչքերը սրած նայում էր մի նոյնպիսի բաճկոն հագած թոքախտատես երիտասարդի վրայ և ուզում էր ինչ-որ մի բան ասել, բայց արտասուքը չէր թողնում, որ խօսի, — սկսում էր ասել ու իսկոյն կանգ էր առնում։ Երիտասարդի ձեռքին մի թուղթ կար, որ նա ծալելում ու ճմրւտում էր բարկացած դէմքով, անշուշտ այն պատճառով, որ չը գիտէր ինչ անել։ Նրանց կողքին նստած էր մի լիքը-լիքը ու կարմրերես սիրուն աղջիկ, շատ դուրս ընկած կոկոն աչքերով և մոխրագոյն հագուստով և ուսնոցով։ Նա նստած էր արտասուող մօր կողքին և քնքշաբար շոյում էր նրա ուսը։ Ամեն ինչ գեղեցիկ էր այդ աղջկայ մէջ, և՛ մեծ ու սպիտակ ձեռները, և՛ խուզած գանգուր մազերը, և պինդ քիթն ու չրթունքները։ Բայց նրա դէմքի գլխաւոր հրապոյրը կազմում էին շագանակագոյն, գառնային, բարի ու չիտակ աչքերը։ Նրա սիրուն աչքերը կտրուեցին մօր դէմքից այն բոպէին, երբ ներս մտաւ Նեխիլեզովը, և նրանց հայեացքները հանդիպեցին իրար։ Բայց իսկոյն և եթ նա երեսը շուռ տուեց ու սկսեց ինչ-որ ասել իր մօրը։ Սիրահարուած զոյգից ոչ հեռու նստած էր մի մոպլադէմ սև ու փրչոտ մարդ, որ բարկացած խօսում էր մի ներքինիանման անմիրուք այցելուի հետ։ Նեխիլեզովը, բանտապետի կողքին նստած, սաստիկ հետաքրքրութեամբ նայում էր իր շուրջը։ Այդ լարուած դրու-

Թիւնից նրան հանեց մի կարծ խուզուած փոքրիկ տղայ, որ մօտեցաւ նրան ու բարաւիկ ձայնով հարցրեց.

— Դո՛ւք ում էք սպասում:

Նեխիլուդօվին զարմացրեց այդ հարցը, բայց նայելով երեխային ու տեսնելով նրա ուշադիր ու կայտառ աչքերով լուրջ ու խելացի դէմքը, նա լուրջ կերպով պատասխանեց նրան, որ սպասում է մի ծանօթ կնոջ:

— Ձեր քոյրն է նա, — հարցրեց տղան:

— Ձէ, քոյրս չի, — զարմանալով պատասխանեց Նեխիլուդօվը: — Իսկ դու ռժմ հետ ես այստեղ, — հարցրեց նա տղայից:

— Ես մայրիկի հետ եմ: Նա քաղաքական է, — ասաց տղան:

— Մարիա Պաւլօվնա, վերցրէք Կօլեային, — ասաց բանտապետը, որ երեւի ապօրինի բան էր համարում Նեխիլուդօվի խօսակցութիւնը այդ երեխայի հետ:

Մարիա Պաւլօվնան, այն գառնաչքանի սիրուն աղջիկը, որ գրաւել էր Նեխիլուդօվի ուշադրութիւնը, վեր կացաւ իր ամբողջ բարձր հասակով և ուժեղ ու լայն-լայն, գրեթէ առնական քայլերով մօտեցաւ Նեխիլուդօվին ու երեխային:

— Ի՞նչ է, հարցնում է, թէ ով էք, — հարցրեց օրիորդը Նեխիլուդօվից, կիսաժպտալով և գիւրահաւատութեամբ ու այնպէս պարզ կերպով նայելով նրա աչքերի մէջ, կարծես թէ կասկած անգամ չէր կարող լինել, որ ինքը ամենքի հետ ունեցել է, ունի և պէտք է ունենայ միմիայն պարզ, փաղաքշական ու եղբայրական յարաբերութիւններ:

— Շատ հետաքրքիրն է, ուզում է ամեն բան իմանալ, — ասաց նա և բոլորովին ժպտաց երեխայի երեսին այնպիսի բարի ու քաղցր ժպտով, որ Նեխիլուդօվն ու երեխան՝ երկուսով էլ նոյնպէս ժպտացին ակամայ:

— Այո, հարցնում էր, թէ ում եմ եկել տեսնելու:

— Մարիա Պաւլօվնա, հօ գիտէք, որ չի կարելի խօսել կողմնակի մարդկանց հետ, — ասաց բանտապետը:

— Լաւ, լաւ, — ասաց աղջիկը և, իր մեծ ու սպիտակ ձեռքով բռնելով Կօլեայի ձեռքից, որ աչքը չէր հեռացնում նրանից, վերադարձաւ թոքախտաւորի մօր մօտ:

— Ո՞ւմ երեխան է, — հարցրեց Նեխիլուդօվը բանտապետից:

— Մի քաղաքական յանցաւոր կնոջ: Դա հէնց բանտու մն է ծնունդ:

— Միթէ:

— Այո, իսկ այժմ մօր հետ գնալու է Սիբիր:

— Իսկ այն աղջիկը:

—Չեմ կարող պատասխանել ձեր հարցին,—ասաց բանտապետը, ուսերը թօթուելով։—Ահա և Բօգոզուխովսկայան։

LIII

Յետեի դռնից թռչկտան քայլուածքով դուրս եկաւ փոքրիկ, նիհար ու դեղին վերա եֆրեմովեան ահագին ու բարի աչքերով և խուզած մազերով։

—Շատ չնորհակալ եմ, որ եկաք,—ասաց նա, սղմելով Նեխլիւզովի ձեռքը։—Յիշեցիք ինձ, Նատենք։

—Երբեք չէի մտածում, թէ ձեզ այսպէս կը տեսնեմ։

—Օ՛, ոչինչ, ես շատ լաւ եմ զգում ինձ. այնքան լաւ, այնքան լաւ, որ սրանից լաւ չեմ էլ ուզում,—ասում էր վերա եֆրեմովեան, ինչպէս միշտ՝ իր ահագին, բարի ու կլոր աչքերով երկիւղով նայելով Նեխլիւզովի վրայ և պտոյտ-պտոյտ տալով իր ջլուտ, դեղին ու սարսափելի բարակ վիղր, որ երևում էր սպիտակ բաճկոնի գծուծ, ճոռուած ու կեղտոտ օձիքի մէջից։

Նեխլիւզովը սկսեց հարց ու փորձ անել, թէ ինչպէս էր նա բանտ ընկել։ Պատասխանելով նրան, վերա եֆրեմովեան սկսեց մեծ ողորութեամբ պատմել իր գործը։ Նրա խօսքերի մէջ ամեն բոլե պատահում էին օտարազգի գիտնական բառեր պրօպագանդայի, դէզօրգանիզացիայի, գրուպպաների, սէկցիաների և ենթասէկցիաների մասին, որոնց ինչ լինելը, ինչպէս նա ակներևաբար լիովին հաւատացած էր, յայտնի էր ամենքին, բայց որոնց մասին Նեխլիւզովը ոչինչ չէր լսել երբեք։

Նա պատմում էր Նեխլիւզովին, ակներևաբար լիովին հաւատացած լինելով, որ նրա համար շատ հետաքրքրական և ցանկալի է իմանալ այդ բոլորը։ Իսկ Նեխլիւզովը նայում էր նրա ողորմելի վզին և ցանցառ ու խճճուած մազերին ու զարմանում, թէ ինչու էր նա այդ բոլորը անում և այժմ պատմում իրան։ Նա խղճալի էր թւում Նեխլիւզովին, բայց ոչ ամենևին այնպէս, ինչպէս խղճալի էր գետնախնձորի ծիւրերի նման սպիտակած ձեռներով ու դէմքով Մենչով գիւղացին, որ առանց որ և է մեղքի նստած էր գարշահոտ բանտում։ Վերա եֆրեմովեան ամենից աւելի խղճալի էր այն ակնյայտնի խառնաշփոթութեամբ, որ տիրում էր նրա գլխում։ Նա, ակներևաբար, հերոսուհի էր համարում ինքն իրան ու պարծենում էր Նեխլիւզովի առաջ, և հէնց այդ ցուցամոլութեան պատճառով էլ առանձնապէս խրդճալի էր թւում նրան։ Այդ ցուցամոլական յատկութիւնը Նեխլիւզովը նկատում էր ոչ միայն նրա մէջ, այլ և այդ սենեակում

գանձուող մի քանի ուրիշ անձանց մէջ, իր գալը գրաւեց այդ անձանց ուշադրութիւնը և նա զգում էր, որ նրանք այն, ինչ որ անում էին, մի քիչ ուրիշ կերպ էին անում, որովհետեւ ինքը այնտեղ էր։ Այդ յատկութիւնը երևում էր և գուտտապէրէ բաճկոնաւոր երիտասարդի մէջ, և կալանաւորական խալաթ հագած կնոջ մէջ, և նոյն իսկ սիրահարներին զոյգի մէջ։ Այդ յատկութիւնը չը կար միայն թոքախտաւոր երիտասարդի, գառնաչքանի գեղեցկուհու և այն փոսաչքանի սև ու փրչոտ մարդու մէջ, որ խօսում էր ներքինիանման անմիրուք ու նիհար մարդու հետ։

Այն գործը, որի մասին Վերա Եփրեմովան ուզում էր խօսել Նեխիլիւզովի հետ, կայանում էր նրանում, որ նրա ընկերուհիներէց մէկին, Շուստովային, որ նոյն իսկ չէր պատկանում նրանց ենթամասնախմբին, ձերբակալել էին, որովհետեւ մօտը գտել էին որոշ զրքեր ու թղթեր, որոնք պահ էին տըրուած իղի նրան։ Վերա Եփրեմովան իրան մասամբ մեղաւոր էր համարում Շուստովայի կալանաւորութեան մէջ և աղաչում էր Նեխիլիւզովին, իբրև կապեր ունեցող մարդու, որ ամեն հնարաւոր միջոց գործ դնի այդ օրիորդին բանտից ազատելու համար։

Նեխիլիւզովը ասաց, որ դժուար թէ ինքը կարողանայ որ և է բան անել, բայց խոստացաւ, որ Պետերբուրգ գնացած ժամանակը կը փորձի անել ամեն բան, ինչ հնարաւոր կը լինի։

Իր մասին այսպէս պատմեց Վերա Եփրեմովան, Մանկաբարձական կուրսերը աւարտելուց յետոյ նա յարել էր մի որոշ կուսակցութեան։ Սկզբում բանը լաւ էր գնում, բայց յետոյ մէկին բռնեցին, թղթեր գտան մօտը ու սկսեցին ամենքին ձերբակալել։

— Ինձ էլ ձերբակալեցին և ահա այժմ աքսոր են ուղարկում... վերջացրեց նա իր պատմութիւնը։— Բայց այդ ոչինչ։ Ես հիմնալի եմ զգում ինձ, իմ ինքնազգացութիւնը օլիմպիական է, — ասաց նա ու ժպտաց ողորմելի ժպիտով։

Նեխիլիւզովը հարցրեց գառնաչքանի օրորդի մասին։ Վերա Եփրեմովան պատմեց, որ նա մի գեներալի աղջիկ է և ձերբակալուել է այն պատճառով, որ իր վրայ է վերցրել ուրիշի մեղքը, որի համար և այժմ գնում է Սիբիր տաժանակիր աշխատանքներին։

— Լաւ անհատ է, ալտրուիստ է... գովելով ասաց Վերա Եփրեմովան։

Միւս գործը, որի մասին Վերա Եփրեմովան ուզում էր խօսել Նեխիլիւզովի հետ, վերաբերում էր Մասլովային, Բան-

տում ամեն ինչ իսկոյն յայտնի էր դառնում բոլորին և նա գիտէր արդէն Մասլովայի պատմութիւնը ու Նեխիլուզովի յարաբերութիւնը նրա հետ, ուստի և խորհուրդ էր տալիս աշխատել, որ Մասլովային փոխադրեն քաղաքական յանցաւորների բաժանմունքը կամ գոնէ հիւանդապահ նշանակեն հիւանդանոցում, ուր այժմ շատ շատ հիւանդներ կան և աւելորդ հիւանդապահներ են հարկաւոր: Նեխիլուզովը չնորհակալութիւն յայտնեց ներան և ասաց, որ կ'աշխատի օգուտ քաղել նրա տունձ խորհուրդից:

LIV

Նրանց խօսակցութեանը վերջ տուեց բանտապետը, որ, տեղիցը վեր կենալով, ասաց, որ տեսակցութեան ժամանակը լրացել է և պէտք է հեռանալ: Նեխիլուզովը վեր կացաւ, մնաս բարև արեց վերա Եֆրեմովնայի հետ ու գնաց դէպի դուռը, որի մօտ կանգ առաւ, դիտելով, թէ ինչ էր կատարւում իր առջև: — Պարոններ, ժամանակն է, — կրկնում էր բանտապետը, վեր կենալով տեղից ու նորից նստելով:

Բանտապետի պահանջը սենեակում եղող թէ բանտարկեալներին և թէ այցելուներին առանձին կենդանութիւն տուեց, բայց ոչ ոք չը հեռացաւ: Ոմանք վեր կացան ու շարունակում էին կանգնած խօսել: Ոմանք մնացել էին նստած ու այդպէս շարունակում էին իրանց խօսակցութիւնը: Ոմանք սկսեցին մնաս բարև անել ու լալ Սրտաշարժ էր մանաւանդ թորախտաւոր երիտասարդի ու մօր հրաժեշտը: Երիտասարդը շարունակ ուրորում էր ձեռքում թուղթը և դէմքը հեռզհետէ աւելի ու աւելի չար կերպարանք էր ստանում, չնորհիւ այն սաստիկ ճիգերի, որ նա գործ էր դրում, որպէս զի չը վարակուէր մօր լացից: Իսկ մայրը, լսելով, որ մնաս բարևի ժամանակն է, ընկաւ նրա ուսին ու սկսեց հեկեկալ, ֆստացնելով քիթը: Գառնաչքանի աղջիկը, որին ակամայ դիտում էր Նեխիլուզովը, հեկեկացող մօր առաջ կանգնած, ինչ որ բան էր ասում նրան հանգստացնելու համար: Կապոյտ ակնոցաւոր ծերունին՝ կանգնած բռնել էր իր աղջկայ ձեռքից ու գլխով էր անում նրա ասածներին: Երիտասարդը սիրահարները վեր էին կացել ու, միմիանց ձեռքերից բռնած, լուռ նայում էին իրար աչքերի:

— Այ միայն զրանք են ուրախ, — ցոյց տալով սիրահարների զոյգի վրայ, ասաց կարճ ժակէտաւոր երիտասարդը, որ, Նեխիլուզովի կողքին կանգնած, նոյնպէս դիտում էր մնաս բարև անողներին:

Նեխլիւզովի և այդ երիտասարդի հայեացքները իրանց վրայ զգալով, սիրահարները—գուտտապէրչէ բաճկոնաւոր երիտասարդը և չիկաներ սիրուն օրիորդը—մեկնեցին իրար բռնած ձեռքերը, դէպի յետ ձգուեցին ու սկսեցին, ծիծաղելով, պտոյտ-պտոյտ գալ:

—Այս երեկոյ պսակուելու են այստեղ, բանտում, և նորահարսը մարդու հետ գնալու է Սիբիր,—ասաց երիտասարդը:

—Ո՞վ է այդ պարոնը:

—Տաժանակիր աշխատանքների է դատապարտուած: Թէև դրանք ուրախանում են, բայց մարդու սիրտ մղկտում է լսելիս, —աւելացրեց ժակէտաւոր երիտասարդը, ականջ դնելով թոքախտաւորի մօր հեկեկանքներին:

—Պարոններ, խնդրում եմ, մի ստիպէք ինձ խիստ միջոցների դիմել,—ասում էր բանտապետը. մի քանի անգամ կրկնելով միևնոյն բանը:—Խնդրում եմ, խնդրում,—ասում էր նա: Թոյլ ու անվճռական կերպով—Այսպէս բան կը լինի: Վաղուց արդէն ժամանակն անցել է: Չէ, անկարելի է այսպէս: Վերջին անգամն եմ ասում,—կրկնում էր նա թոյլ-թոյլ, մէկ կպցնելով, մէկ էլ հանգցնելով իր պապիրոսը:

Վերջապէս բանտարկեալներն ու այցելուները սկսեցին հեռանալ, նրանք՝ ներքին, արանք՝ արտաքին դռնով: Անցաւ կալանաւոր տղամարդիկը, գուտտապէրչէ բաճկոնովը, թոքախտաւորը և սև ու փրչոտը. հեռացաւ նաև Մարիա Պաւլօւնան՝ բանտումը ծնուած փոքրիկ տղայի հետ:

Այցելուներն էլ սկսեցին դուրս գալ: Դուրս գնաց կապոյտ ակնոցաւոր ծերունին իր ծանր քայլուածքով. նրա յետևից դուրս գնաց և Նեխլիւզովը:

—Այո, զարմանալի կարգեր են,—ասաց խօսել սիրող երիտասարդ պարոնը Նեխլիւզովի հետ սանդուխներով իջնելիս, կարծես չարունակելով ընդհատուած խօսակցութիւնը:—Դեռ լաւ է, որ կապիտանը բարի մարդ է ու կանոններին խիստ չի հետեւում: Գոնէ խօսում են իրար հետ ու մխիթարւում:

Երբ Նեխլիւզովը, խօսելով Մեղինցելիի հետ,—այդպէս ասաց իր ազգանունը խօսել սիրող երիտասարդը,—իջաւ սրահը, նրանց մօտեցաւ բանտապետը յոգնած կերպարանքով:

—Ուրեմն եթէ ուզում էք տեսնուել Մասլօվայի հետ, վաղը համեցէք,—ասաց նա, ականերևաբար ցանկանալով սիրալիր լինել Նեխլիւզովի վերաբերմամբ:

—Շատ լաւ,—ասաց Նեխլիւզովը ու շտապեց դուրս գալ: «Ինչո՞ւ է այսպէս», հարցնում էր ինքն իրան Նեխլիւզովը, որ այժմ սաստիկ ոյժով զգում էր այն բարոյական, գրեթէ ֆի-

դիկականի փոխուող, զգուանքը, որ նա միշտ զգում էր բան-
տում, — հարցնում էր և պատասխան չէր գտնում:

LV

Միւս օրը Նեխիլեդօվը գնաց փաստաբանի մօտ ու, յայտ-
նելով նրան Մենչօվների դործի էութիւնը, խնդրեց պաշտպանել
նրանց դատը: Փաստաբանը լսեց և ասաց, որ աչքի կ'անցնի
դործը և, եթէ ամեն ինչ այնպէս է, ինչպէս պատմեց Նեխիլե-
դօվը, առանց որ և է վարձատրութեան յանձն կ'առնի պաշտ-
պանել նրանց: Նեխիլեդօվը, ի միջի այլոց, պատմեց փաստա-
բանին այն, որ 130 հոգի թիւրիմացութեամբ պահւում են բան-
տում, ու հարցրեց՝ ումից է կախուած այդ, ով է մեղաւորը:
Փաստաբանը լուռ մնաց մի քիչ ժամանակ, ակներևաբար ցան-
կանալով ճշտութեամբ պատասխանել:

— Ո՞վ է մեղաւորը, ոչ ոք, — ասաց նա վճռական կերպով:
— Դատախազին ասէք — նա կ'ասի, որ նահանգապետն է մեղա-
ւոր, նահանգապետին էլ որ ասէք, կ'ասի, թէ դատախազն է
մեղաւոր: Ոչ ոք մեղաւոր չէ:

— Ես իսկոյն գնալու եմ Մասլեննիկօվի մօտ. կ'ասեմ նրան:

— Զուր աշխատանք, — ժպտալով առարկեց փաստաբանը:
— Նա այնպիսի, — հօ ազգական կամ բարեկամ չէ՞ ձեզ, — այնպի-
սի, ներեցէք ասել, հաստագլուխ մարդ է և միևնոյն ժամանակ
խորամանկ աղուէս, որ հատը չէք գտնի:

Նեխիլեդօվը, մտաբերելով, թէ ինչ էր ասում Մասլեննի-
կօվը այդ փաստաբանի մասին, ոչինչ չը պատասխանեց ու,
մնաս բարև ասելով, գնաց Մասլեննիկօվի մօտ:

Մասլեննիկօվից նա երկու բան ունէր խնդրելու, — մէկ,
որ Մասլօվային փոխադրել տար հիւանդանոցը, մէկ էլ, որ, ե-
թէ կարելի էր, օգնէր 130 անանցաթուղթ թշուառներին: Թէ-
պէտև սաստիկ ծանր էր նրա համար խնդիրքով դիմել մի մար-
դու, որին ինքը չէր յարգում, սակայն դա միակ միջոցն էր այդ
նպատակին հասնելու համար և նա ստիպուած էր դիմել այդ
միջոցին:

Կարծով մօտենալով Մասլեննիկօվի տանը, Նեխիլեդօվը
տեսաւ, որ մուտքի առաջ կանգնած են մի քանի զանազանա-
տեսակ կառքեր, ու յիշեց, որ, ինչպէս վերջին անգամ իրան
ասաց Մասլեննիկօվը, այդ օրը նրա կնոջ ընդունելութեան օրն
էր: Այն ժամանակ, երբ Նեխիլեդօվի կառքը մօտենում էր մուտ-
քին, այնտեղ կանգնած էր մի փակ կառք և կօկարդաւոր զլխաւ-
կով ու ուսնոցով մի լաքէյ դռան շէմքիցը նստացնում էր կառ-

քի մէջ մի տիկնոջ, որ, հագուստի տուտը բարձրացնելով, բաց էր արել հողաթափները և սևապատ ու բարակ պճեղները, կանգնած կառքերի մէջ Նեխիլուդօյը ճանաչեց Կորչագինների փակ լանդօն: Նրանց սպիտակահեր ու կարմրերես կառապանը յարգալից և քաղցր արտայայտութեամբ հանեց գլխարկը նրա առաջ, իբր առանձնապէս ծանօթ աղայի առաջ: Նեխիլուդօյը ուզում էր արդէն հարցնել դժնապանից, թէ որտեղ է Միխայիլ Իվանովիչը (Մասլեննիկովը), երբ նա ինքը երևաց զորգապատ սանդուխի վրայ, ճանապարհ դնելով մի շատ կարևոր հիւրի, այնպիսի հիւրերից մէկին, որոնց նա ճանապարհ էր դնում ոչ միայն մինչև վերնագաւթը, այլ և մինչև ներքև Այդ շատ կարևոր զինուորական հիւրը, ներքև իջնելիս, ֆրանսերէն լեզուով խօսում էր քաղաքումը հիմնուող ապաստարանների օգտին կայանալիք վիճակախաղի մասին, այն կարծիքը յայտնելով, որ այդ շատ լաւ զբաղմունք է տիկնոջների համար, «համ իրանք են ուրախանում, համ էլ փող են հաւաքում»:

— Qu'elles s'amusent et que le bon Dieu les bénisse (Թող զուարճանան և թող բարի Աստուծու օրհնութիւնը լինի նրանց վրայ):— Ա՛, բարև, Նեխիլուդօյ, ինչո՞ւ վաղուց է չէք երևում,— ողջունեց նա Նեխիլուդօյին:— Allez présenter vos devoirs à madame (գնացէք ձեր յարգանքները մատուցանելու տիկնոջը), Կորչագիններն էլ այստեղ են: Et Nadine Buksheden. Toutes les jolies femmes de la ville (նաև Նադին Բուկսհէդէնը և առհասարակ մեր քաղաքի բոլոր սիրուն կանայք),— ասաց նա, մի քիչ բարձրացնելով իր զինուորական ուսերը ու մօտենցնելով նրանց իր ոսկերիզաւոր հոյակապ լաքէյին, որ պատրաստ բռնել էր նրա վերարկուն՝ վրան գցելու համար:— A revoir, mon cher (ցտեսութիւն, սիրելիս), նա մէկ էլ սղմեց Մասլեննիկովի ձեռքը:

— Դէ գնանք վերև, ճրքան ուրախ եմ,— յուզուած ասաց Մասլեննիկովը, թեր գցելով Նեխիլուդօյի թևին և, չը նայելով իր ահագին կազմուածքին, արագ-արագ քաշ տալով նրան դէպի վեր: Մասլեննիկովը մի առանձին ուրախ յուզմունքի մէջ էր, որի պատճառը այն ուշադրութիւնն էր, որ ցոյց էր տուել նրա վերաբերմամբ այն կարևոր անձը: Ամեն մի այդպիսի ուշադրութիւն այնպիսի հրճուանք էր պատճառում Մասլեննիկովին, ինչպիսի հրճուանք զգում է մի շողմբոր շնիկ, երբ տէրը շոյում է նրան, զգում է ու քորում է ականջատակները: Շնիկը հրճուանքից պտոյտ է ածում պոչը, կուչ է դալիս, քծնում է, ականջները հուպ է տալիս ու խելաօր պէս պտոյտ-պտոյտ է գալիս: Մասլեննիկովը պատրաստ էր նոյնն անել: Նա չէր նկա-

